

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

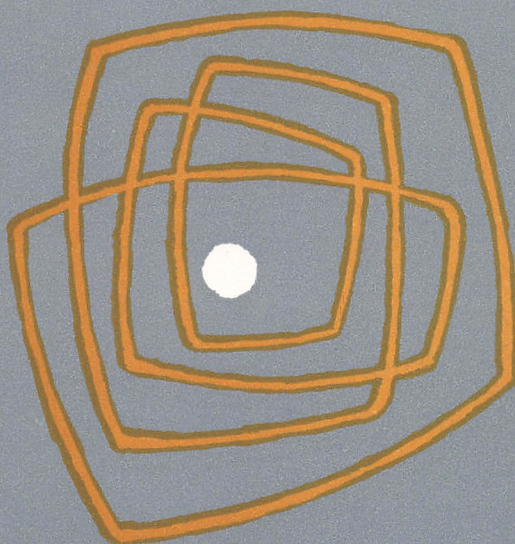
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1971

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1972

STATENS PÆDAGOGISKE STUDIESAMLING

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1971

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1972

Vort forhold til tiden

*Tale holdt på Askov Højskole ved vinterskolens
begyndelse 1.11.1971*

Jeg sad forleden med min kalender foran mig og så på det tidsskema en kalender er: 365 nøjagtig lige store rammer, opmarcherede i kolonner på 29, 30 eller 31 enheder, i 12 delinger rykker de frem imod en. En hvidklædt hær af ukendte dage. Nogen er allerede svært belæssede, dagsrammen er fyldt ud. Som et overlæsset bord. Ja, man har ligefrem måttet tage de tilstødende til hjælp for at få plads til sine aftaler. Andre står der blot i deres rektangulære nøgenhed — endnu ikke iklædt menneskelige tegn.

For os er tiden blot en slags ramme, som hændelser kan udfolde sig indenfor, som vi bruger rent teknisk til at fastslå, hvornår visse begivenheder skal finde sted. Vort tidsbegreb er netop et begreb, en teknisk, mekanisk inddeling af tiden i stykker af en bestemt længde. Den kan måles og deles af et urs hørlige tik-tak eller af en skygges lydløse gliden henover den solbeskinnede ring med de indgraverede tal. Ved man for resten, at vort ur med hjul, der drejer, og tandhjul, der griber ind i hinanden, er inspireret af soluret, hvor det glødende himmellegeme udmåler dagens gang?

Men jeg hænger vor kalender og vort abstrakte tidsbegreb til side og vender mig mod middelalderens »kalender«, primstaven, der engang hang i bondens stue. En lang flad stok på hvis sider der er skåret mærker for månerne, månederne og andre mærkedage. Men derudover er den fuld af

tegn: en plov, en sædekurv, en segl, en økse, en rive, en båd o.s.v., der fortalte bonden, når tiden var inde til, at han skulle pløje, så, høste, skove, rive hø sammen, sætte båd i vand o.s.v. Tiden er her ikke blot en geometrisk ramme, men er karakteriseret gennem disse tegn, ja, tiden er kun rigtig virkelig for så vidt den har en skikkelse: plovmanden, såmanden, høstmanden, manden med øksen, fiskeren o.s.v. De træder frem på primstavens bud og bestemmer gennem deres fremtræden årets gang.

Mens kalenderens slægtled opfatter tiden som en abstrakt størrelse, opfatter primstavens folk tiden som handling.

*

Hos såkaldt primitive folk, f. eks. New Zealands oprindelige indbyggere, maorierne, gav man sig ikke af med tidsregning. Ja, et ord som vort »tid« fandtes slet ikke på deres sprog. Man talte ikke årene, men slægtleddene. Skønt de havde navne for de skiftende måneder, var tiden ikke noget kvantitativt, som for os. Som primstavens folk udtrykte man tiden ved dens kvalitet, dens særkende: om det var tid for jagt, om det var tid for høst. Nogle stammer manglede helt navne for et par vintermåneder, hvor intet foregik. De eksisterede simpelthen ikke. For tid, der bare går, gider man ikke hæfte sig ved. Ser man på deres »kalender«, er det tydeligt, at det er dagens indhold, opmærksomheden er samlet om:

1. dag. *Whiro*. En ubehagelig dag. Nymånen viser sig.
2. dag. *Tirea*. Månen er ganske lille.
3. dag. *Hoata*. En rar dag. Månen er stadig lille.
4. dag. *Ouenuku*. Til arbejdet! Natten er god til ålefangst.
5. dag. *Okoro*. Eftermiddagen er god. Natten er god for ålefangst.
6. dag. *Tamata-njana*. Dårligt vejr. Søen urolig, o.s.v.

(Her cit. efter J. Prytz Johansen: Maori og Zuni.
Gyldendal 1962.)

Hver dag har sit særlige præg, er gunstig eller ugunstig for fiskeri, agerbrug, fødsler o.s.v.

Denne livsnære opfattelse af tiden svarer helt til, hvad vi

træffer hos jøderne i gammel tid. Månen og solen udmåler nok dag og nat, men først og fremmest giver de dagen og natten dens indhold. Tiden er kun til i kraft af sit indhold. Det er handlingen, der giver dagen dens karakter. I Josvabogen fortælles om sejren ved Gibeon. Josvas hær nedkæmper amoriterne, og det hedder: »Ved den lejlighed, den dag Herren gav amoriterne i israeliternes magt, talte Josua til Herren og sagde i Israels nærværelse: »Sol, stat stille i Gibeon, og måne i Ajjalons dal!« Og solen stod stille, og månen standsed, til folket fik hævn over fjenden. Således står der jo skrevet i De oprigtiges Bog. Og solen blev stående midt på himmelen og tøvede næsten en hel dag med at gå ned. Og hverken før eller siden har der nogen sinde været en dag som denne, en dag da Herren adlød et menneskes røst; thi Herren kæmpede for Israel.« (Josuabogen 10,12–15). Dagen er først omme, når kampen er omme. »Herrens dag« er heller ikke for israeliterne en tidsbestemmelse i vor forstand af ordet, men de handlinger, som Herren tilkendegiver sit væsen gennem.

*

Disse eksempler skulle vise, at tid opfattes som noget højest forskelligt. Hvis man slår op i et leksikon, bliver man da også hurtigt belært om, at tid ikke blot er noget, der har med ens armbåndsur at gøre, men at der er mange slags tider. Tiden kan bestemmes *geologisk* efter aflejringer i jordlagene — og geologisk tid inddeler man, så vidt jeg ved, i 5 hovedafsnit. Den *astronomiske* tid udmåles med matematisk nøjagtighed af himmellegemerne, der drejer om i deres fastlagte baner som et kæmpemæssigt urværk. Den *historiske* tid bestemmes i forhold til det skete, til en eller anden skelsættende handling: en konges fødsel, et tempels rejsning eller »ab urbe condita«, som romerne sagde, d.v.s. fra byens grundlæggelse 753 f. Kr. talte man sine år. Og vi sætter et nulpunkt: Kristi fødsel, hvorfra vi tæller frem og tilbage, fordi man i vor kultur fandt, at her var tidernes midte.

*

Jeg bordede for nogen uger siden spøgesseskibet Fregat-

ten Jylland, den stolte sejler, der er bundet til sin fortøjningspæl ved Ebeltoft som et skamklippet får, der knap nok kan bræge om fordums dage. Der fandt jeg en skive egetømmer fra et træ, plantet på den tid, da stavnsbåndet løstes. Og historiske nipsnåle var stukket ind i egetømmerets årringe: 1802; Slaget på Rheden. 1807; Københavns bombardement. 1849; Grundloven. 1864; Dybbøl. 1920; den forblæste februar dag, da sønderjyderne stemte sig hjem. Træets årringe var *naturens* måde at måle sin tid på, *historiens* hændelser var menneskets særlige måde at måle *sin* tid på. Da gik det op for en, at naturens vækst og historiens gang nok kan sammenholdes, men ikke sættes på samme form. Historien er menneskets måde at måle sin tid på i bedrifter, i handlinger, i begivenheder. Historie betyder sprogligt »det man ved«, »det skete«. På tysk: Geschichte; historie. Geschehen: ske.

Mon det er for stærkt at sige, at vor tidsfornemmelse i dag står i fare for at blive uhistorisk, et abstractum, et stykke geometri. Tiden vender som cirklen tilbage i sig selv, den opløser sig selv i intet, den bare går. Den er for mange af os det tommeste tomme. En rastløshed i blodet, et jag efter intet. Det er Vilh. Grønbech, der i sin bog »Vor folkeæt i oldtiden« karikerer vor blegsottige tidsfornemmelse, der som et spøgelse farer af sted. Det hedder: »... med ansigtet halvt inde i en mørk sky (fremtiden) og med en klam fornemmelse i nakken (fortiden).« Karikaturen skal sees på baggrund af de gamle nordboers kontante tidsfornemmelse. For dem lå tiden udbredt som en vidtstrakt slette. »Fortiden var for dem nord, det kommende syd, det samtidige øst og vest; alt på en måde lige nær, alt på en måde lige nærværende.« Men vi fornemmer tiest tiden som et tomt rum, et vacuum, der kan fyldes med hvad som helst.

*

Den norske socialtiker Tor Aukrust har i en afhandling stillet spørgsmålet: Har historien et mål? (Kirke og kultur 1964 s. 579 ff.). Selve spørgsmålet må forekomme helt irrelevant for den, der møder op med vort tømte tidsbegreb. Hvis man betragter tiden som en cirkel, der i det uendelige

vender tilbage i sig selv, giver det overhovedet ingen mening at spørge sådan. Han skelner nu i sin artikel mellem to måder, hvorpå man kan forstå spørgsmålet: Har historien et mål? Man kan med spørgsmålet mene: Har historien et definitivt endemål? eller: Gives der et mål for vor egen tid? — altså de tiår af verdenshistorien, som det er vor skæbne at medopleve? Blandt mennesker, der har forstået spørgsmålet på den første måde, nævner han Hegel og Marx, der havde til hensigt at udtale sig om det endelige mål og derfor også blev nødt til at tolke hele menneskehedens historie ud fra deres idé. Han selv vælger imidlertid mere beskedent at svare på spørgsmålets anden version: Gives der et mål for vor egen tid?, da han finder, at spørgsmålet »historiens endelige mål« let glider ud i abstrakte spekulationer og virkelighedsforflygtigende ideologier. Historien er jo for os primært det, der sker nu, slår han fast. Hvis ikke spørgsmålet: Gives der et mål for vor egen tid? overhovedet lader sig besvare, må resultatet nødvendigvis blive »den historiske nihilisme«, hvor vi opgiver at forstå vor egen eksistens i tiden og besvare de spørgsmål, som enhver samfundstænkning og socialpolitik rejser. Så har vi det farlige vacuum, som jeg for lidt siden omtalte, dette vacuum, der kan suge sig fuldt af alt muligt, som en tom beholder løber fuld af spildevand, hvis trykket på den bliver tilstrækkeligt stort. Hvis spørgsmålet ikke lader sig besvare, så vil det sige, at vi melder pas over for vor egen tid, så forstår vi ikke, hvad vi som mennesker skulle forstå.

At bestemme et mål for historien er altså nødvendigt som værn mod nihilismen, slår han fast. Men i samme åndedrag gør han det straks klart, at det er en skæbnesvanger handling, som kan skabe en historisk dynamik, som meget let kan risikere at fortære mennesket. »Menneskets historiske bestemmelse« kan uhyre let blive et rovdyr, der æder sine egne børn. Han nævner to eksempler på en sådan skæbnesvanger bestemmelse af historiens mål. 1. Den ødelæggende tankegang Dostojevskij refererer i romanen Raskolnikov, hvor Raskolnikov i sin revolutionære kamp er parat til at skræve over lig, hvis det gælder menneskeslæg-

tens fremskridt. Det hedder i bogen: »Hvis mænd som Kepler og Newton under ugunstige omstændigheder ikke havde kunnet gøre deres opdagelser tilgængelige for menneskeheden uden at ofre et, ti, hundrede eller endnu flere menneskeliv, fordi disse mennesker stod i vejen for dem, så ville de have ret, ja, endog pligt til at rydde dem af vejen, så deres opdagelser kunne blive kendt til gavn og velsigelse for hele menneskeheden. 2. Biologen og evolutionsfilosoffen Julian Huxley foreslog i 1962 på en international kongres, at særlig begavede mænd skulle stilles i forplantningens tjeneste, så vesten kunne få et langt større antal genier. Begrundelsen for dette arvebiologiske program var, at vesten trængte til at få øget sin begavelseskapacitet for bedre at kunne besejre kommunismen, og desuden ville det generelt øge tempoet i menneskehedens udvikling.

Aukrust spørger: »Er sejren over kommunismen en historisk målsætning, som legitimerer videnskabelig menneskeavl? Og hvad skal vi med en genial menneskehed på evolutionens tinder, dersom prisen er den Huxley antyder? Et sådant eugenitisk program synes nemlig bare at respektere mennesket i kraft af dets begavelse, genialitet og ikke mennesket i og for sig.« Aukrust slår fast, at han personlig i visse situationer ville foretrække den historiske nihilisme for den ideologiske målsætnings tyranni, han giver Ivan Karamásov ret, når han siger: »Det koster for meget at få adgang til den evige harmonis verden. Vi har ikke råd til at betale så høj entre. Derfor vil jeg hurtigst muligt levere indgangsbilletten tilbage.«

Hvordan finder vi imidlertid frem til en rigtig bestemmelse af historiens mål? spørger han. Han forkaster den sædvanlige historiefilosofiske metode: at afdække historiens såkaldte mønstre eller strukturer, der i kraft af en højere nødvendighed slår igennem det menneskelige stof. Alene forskellen mellem de strukturer, som historiefilosofferne påstår er indlysende, dementerer deres konstruktioner. Han vender sig mod talen om »den historiske nødvendighed«. Det er yderst problematisk at forudsætte, at historien har en bestemt nødvendighed. Ikke engang fortidens historie

har en sådan nødvendighed andet end i den forstand, at bestemte hændelser er sket, og at de ikke kan forandres eller gentages. Fremtiden repræsenterer ingen nødvendighed, men er en mulighed, eller rettere: fremtiden indebærer flere muligheder. Strukturtenkningen bygger mere eller mindre klar på en udtalt determinisme, en fastlåsnings i synet på menneskets plads i historien. Fremtidens historie bliver skæbne og ikke opgave for frie menneskers handlinger. Og et sådant syn kan give næring til en lammende fatalisme. Han fastslår: »Menneskehedens historie har overhovedet intet mål«. Jeg mener: Den har intet objektivt givet mål, som er prædestineret og nedfældet i historien som en højere nødvendighed. Historiens mål er ikke noget som »er« eller kan »findes«, men noget mennesker *bestemmer sig for*. Historien har ikke andre mål end dem, menneskene til enhver tid sætter for den. Derfor bør vi egentlig ikke tale om historiens mål, men om dens *målsætninger*, altså mål, som sættes ved menneskelig vilje og valg . . . Meningen med vor tid og målet, vi er undervejs imod, er altså ikke noget, som foreligger, men noget vi selv må bestemme os for ud fra vor etiske overbevisning om ret og galt. Vi må heroisk og standhaftigt hævde, at historien ikke er en proces, men et *program* . . . Mennesket må gøre krav på at være historiens skabende subjekt og ikke affinde sig med at være dens objekt og hjælpeløse offer.

Blandt hans »historiske målsætninger« vil jeg — som den, det i vor konformistiske tid forekommer vigtigst ikke at tabe af sigte — nævne: Bevarelsen af menneskets ukrænkelighed, dets ret til at være sig selv. Denne integritet er en kvalitet hos mennesket, slår han fast, den, der gør det til menneske. Han slår en streg over den sædvanlige opdeling af menneskehedens i »eliten« og »massen« og hævder, at målsætningen i vor tid ikke kan være at udvikle, men at bevare, nemlig bevare menneskeligheden sådan som vor årtusindgamle tradition har forstået den også i det nye samfund, som er blevet vor skæbne. (Her spiller sproget ham et puds, og han opererer et øjeblik med den skæbne-kategori, han nys har forkastet). Sagen gælder i vor tid ganske

enkelt det at være menneske og kunne blive ved med at være det.

*

Det forekommer mig indlysende, at Aukrust peger på nogen uhyggelige træk i tidens ansigt. Hvor tit møder vi ikke historien i rollen som skæbnemagt. Jeg tænker ikke på den leg med det overnaturlige, som vel ikke mange tager alvorligt, når de studerer horoskoper i deres ugeblad, men jeg tænker på udtryk, der bruges som argumenter i dagens debat: »Det er tiden«, kan folk sige til en med opspilede øjne. »Det ligger i tiden«. Eller: »Sådan er udviklingen«. Det er vor tids skæbnetro, der ytrer sig i sådanne vendinger, enten fordi den »troende« ikke ved bedre, eller fordi han kynisk ved, hvordan han vil og er parat til at voldføre offeret i den ønskede retning med det uanstændige argument: Det er udviklingen. Det bruges lige fra fællesmarkedsdebatter, til debatter om hvor store vore byer skal bygges, hvor store vore skoler skal være o.s.v.

*

Der er for mig at se to uantagelige alternativer, som gerne bliver opstillet, når det gælder vort forhold til tiden, til historien. *Enten* »står man af« fra den historiske udvikling og den ugudelige tid. I passiv vegeteren negligerer man, at historien foregår, man leger ikke med, men har »meldt sig ud« af det elendige samfund. Man lægger sine ure, suspenderer al klokkringning på skolerne, man leger naturens ægtefødte sønner og døtre. Man trækker sig ud af civilisationen, af vor verden — som i sin tid munkene. *Eller* man springer hovedløst på en eller anden ideologis vogn, der kører ud ad skinnesporene mod historiens sande mål. Men man glemmer i aktionen, i farten at få sig selv med som menneske. Man gør derved let sig selv og andre til sprællemænd for en eller anden bevægelse, som netop nu foregår, man giver sig ikke tid til at overveje, hvad det i virkeligheden er, man gør. Hvis der skal være alvor i aktionen, kræves der nu engang en forudgående analyse, der kræves »afstand på«, for at man kan overveje den mest berettigede handling. Ellers risikerer man, at aktionen blot

bliver en oplevelse for den aktionerende. Hvis ikke den hovedløse kasten sig ud i aktionen for at løse sit forhold til det historiske ender i umenneskelighed, ender den gerne i en koket oprørsattitude.

Det er som sagt for mig at se et uantageligt enten-eller. *Enten* i en — ganske vist på mange måder berettiget — protest mod produktionshysteriet at flygte ud af samfundet og flygte ind i sjælelivets dyb, hvor man bilder sig ind at kunne ophæve al bevægelse og opgivende vende ryggen til den virkelighed, man skulle have dystet med. *Eller* at kaste sig ud i et så håndfast engagement, en så ensporet aktivitet, at man kvæler sig selv og sine medmennesker ved det. Det er en gammel indbildning, at man kan få tiden til at stå stille ad munkens vej eller ved barrikadekæmperens metoder, at man sådan kan stå af og på historien, som om den var en sporvogn. Man kan kun få tiden til at blive til menneskehistorie ved at lære den grundigt at kende og derpå gribe målbevidst ind i den.

Som en tredje mulighed ligger da højskolen der med sit tilbud om at tage en række spørgsmål op, som trænger sig på og skal formuleres og debatteres, spørgsmål som den menneskelige tilværelse rejser både for den enkelte og for mennesket som samfundsborger. De indbydes til et samarbejde om disse spørgsmål, hvor vi vil prøve på sammen at gå grundigt og kritisk til værks, prøve at se sagen fra mere end en side, prøve at nuancere i en tid, hvor alt skal være enten rødt eller sort. Det er at spille tiden, vil nogen måske sige. Det er det ikke, for såvidt spørgsmålet: Hvad er meningen med at være menneske i disse årtier bliver stillet. Jeg sagde stillet — ikke besvaret, for det kan kun den enkelte selv. Disse spørgsmål, hvad enten det drejer sig om den enkeltes eksistens eller vort samfund, trænger sig ind på os, lærer som elev, det har vi fælles, og det skal vi samarbejde om her i vinter.

*

Jeg vil til slut læse lidt af et digt om tiden. Det er skrevet af en afrikaner Okot p'Bitek og hedder »Lawinos sang. En klagesang«. (Her citeret fra Jørgen Sonnes oversættelse af

digtet i »Afrikansk fortællekunst«. Red. af Uffe Harder og Torben Lundbæk, Gyldendal 1970). I digtet støder de to tidsfornemmelser, som jeg til indledning talte om, sammen, den abstrakte, som er vor, og den indholdsfyldte, handlingsmættede, som er deres — som var deres. Det er en afrikanerkvinde af Acolistammen, gift med en hvid mand, Ocol, der klager sin nød:

Min husbond siger
 Jeg er ingen nytte til
 Fordi jeg spilder tiden,
 Han skænder
 Fordi, siger han,
 Jeg aldrig er punktlig.
 Han siger
 Han har ingen tid at spille,
 Han siger til mig
 Tid er penge.

Ocol, småsnakker ikke
 Med mig.
 Han spøger aldrig
 Med nogen.
 Han siger
 Han har ikke tid
 Til at sidde ved aftenbålet.

Når min mand
 Er ved at læse en ny bog,
 Eller når han nu
 Sidder i sin sofa
 Med ansigtet aldeles dækket
 Af den store dagsavis
 Så ser han ud
 Som et lig,
 Som et ensomt lig
 I graven.

— — —

Tiden er blevet
 Min husbonds herre,
 Det er min husbonds husbond.
 Min husbond farer fra sted til sted
 Som en lille dreng,
 Han render uden al værdighed.
 Og når der kommer gæster
 Formørkes min husbonds åsyn,
 Han ber dem aldrig indenfor
 Og til hilsen
 Siger han
 »Hvad kan jeg gøre for Dem?«

Jeg ved ikke
 hvordan man holder takt med den hvide
 mands tid

Min mor lærte mig
 Acolis sædvaner,
 Og ingen skal nu råbe efter mig,
 For jeg kender skikkene i vort folk!

— — —

Lyt nu
 Min husbond
 Efter Acolis visdom
 Blir tiden ikke tåbeligt splittet
 I sekunder og minutter,
 Den flyder ikke
 som øl i en krukke
 Der blir suget
 Til det er slut med den.
 Den ligner ikke
 Et hirsebrød
 Omgivet af sultne unge
 Efter jagt.
 Det blir ikke slut med den
 Som grøntsager på et fad.
 En doven dreng blir dadlet,
 En doven pige blir klasket,

En doven kone blir tæsket,
 En doven mand grines ud.
 Ikke fordi de spilder tid
 Men fordi de øder
 Og ikke frembringer.

— — —

Min husbond siger
 Mit hoved er dødt og tomt,
 Fordi, siger han,
 Jeg ikke kan sige
 Hvornår vores børn blev født.

Jeg ved at Okang,
 Min førstefødte,
 Blev født i begyndelsen
 Af den tørre årstid,
 Og min lille pige
 Midt i regntiden.
 Okang blev født
 Midt under hungernøden ...
 Jeg mistede også min far
 Derfor var det
 Den lille pige fik navnet Attoo ...

— — —

Et menneskes alder
 Viser ved, hvad han eller hun gør,
 Det hænger på, hvad han eller hun er,
 Og hvad slags menneske
 Han eller hun er.

— — —

Manden står i dette digt tegnet som den uforstående, der i sin bedreviden intet forstår af livet. Kvinden står som det enfoldige menneske, der uforstående dog forstår, hvad et menneske behøver at forstå.

Og så til allersidst: Jeg håber, De må tage tiden i agt på rette måde her i vinter. Ikke have så travlt, at De spilder

den og ikke have for god tid, så De får travlt med at sætte den til. Man kan spille tiden i konversationens tomgang, man kan gøre det ved ørkesløse diskussioner og i hovedløst jag, men ikke, om man bruger seks måneder af sit liv til i nogen eftertanke at samle sig om det spørgsmål: Hvad er min histories mening, d. v. s. hvad kræves der af mig, der lever mit liv sammen med mennesker i dette samfund i denne tid.

Helge Skov.

Pekings storpolitiske smash

Det vil blive meget vanskeligt at finde en oversigtsartikel om den internationale politik i 1971 som ikke vil behandle Kinas gennembrud på en fremtrædende plads.

For nu at tale i det sprog der er nærliggende i forbindelse med kinesernes meget omtalte »bordtennisdiplomati« kan man således hævde, at vi i 1971 kunne følge »Pekings storpolitiske smash«.

Denne artikel vil forsøge at sige noget om hvad det er for et land der brød så afgørende igennem i det udrundne år samt om hvilken betydning gennembruddet eventuelt kan få.

Det omtalte gennembrud gav sig først og fremmest to konkrete resultater. For det første indtrådte der et tøjbrud i forhold til USA, som omsider begyndte at se mere realistisk på situationen i Asien. Et umiddelbart bevis på tøjbruddet er selvsagt Richard Nixons rejse til Peking og andre kinesiske byer 21.—28. februar 1972.

For det andet blev Kina omsider optaget i Forenede Nationer, og det vel at mærke på egne betingelser, hvilket vil sige at der ikke var plads til »to Kina'er« i verdensorganisationen. Noget sådant havde været De forenede Staters politik, skønt man meget vel vidste, at Kina kun ville acceptere medlemskab af FN såfremt Formosa samtidigt gik ud af organisationen. Den amerikanske taktik bestod i, at man ville erklære spørgsmålet om Formosas udstødelse for så afgørende at det krævede $\frac{2}{3}$ flertal. Dette kunne man dog ikke få generalforsamlingen til at anerkende. Den 25. oktober om aftenen stemte 59 lande for at almindeligt flertal var afgørende, mens 55 lande var enige med den amerikanske ambassadør George Bush i hans standpunkt.

Derefter vedtog generalforsamlingen med 76 stemmer mod 35 en albansk resolution der fastslog, at alle kinesiske rettigheder i FN varetages af styret i Peking.

De fem nordiske lande stemte alle for den albanske resolution.

Kinesernes succes øges, takket være det internationale spils accepterede regler, gennem det forhold at de ikke selv var særligt aktive — i hvert fald ikke officielt — for at få det store smash ført igennem. Der var ikke nogen aktiv indsats for at komme i FN, og det står uimodsagt, at den kinesiske »invitation« til Nixon i virkeligheden var et positivt svar på en amerikansk forespørgsel.

Premierminister Chou En-lai sagde i et interview til den i Peking bosatte Julian Schuman (offentliggjort af UPI 6.10.71): »Nixon udtrykte offentligt sin villighed til at komme til Kina og forhandle. Vi reagerede ikke. Det ville ikke være passende for en stat der er så anderledes indstillet. Men vi accepterede Kissingers besøg.

For os er det udmærket hvis forhandlingerne bliver en succes, og det er udmærket hvis de bliver en fiasko.«

I samme interview giver Chou En-lai dog Mao Tse-tung personligt æren for at have sat tømmeret i vej — nemlig gennem invitationen til de amerikanske bordtennisspillere tidligere på året, en invitation der kom på et tidspunkt hvor såvel det kinesiske som det amerikanske udenrigsministerium ifølge Chou En-lai var indstillet på at vente og se tiden an.

Mao har tidligere indset sportens muligheder. Tænk på hans lange svømmetur i Yangtse floden i juli 1966 — et af kulturrevolutionens utraditionelle startskud.

Men efter åbningen med bordtennisdiplomatiets synes det fastslået at det var amerikanerne, sandsynligvis takket være medvirken fra deres og kinesernes fælles venner, rumænerne, der anmodede Peking om at få konkrete ting på bordet i stedet for bordtennisbolde.

Det er indtil videre et spørgsmål om Nixon har fået disse konkrete ting, men det er allerede nu klart, at kineserne, for overhovedet at give Nixon den »invitation« der givet

vil være af værdi i 1972 valgkampen, selv har fået konkrete indrømmelser.

Således har netop Henry Kissinger, som to gange forhandlede i Peking i 1971 som Nixons personlige udsending, over for det amerikanske pressekorps indiskutabelt klargjort, at regeringen i Washington har forladt den mere end tyve år gamle politik om at man vil komme Formosa til undsætning såfremt Peking regimet vil sætte handling bag de ofte gentagne krav om Formosas indlemmelse i moderlandet. USA er nu af den opfattelse at spørgsmålet må løses af parterne selv, hvilket er ensbetydende med at øerne i Formosa strædet før eller senere indlemmes under Peking.

Men der er andre tanker som også i en snes år har været god latin, der nu må tages op til definitiv nyvurdering. Hermed tænker jeg på opfattelsen af at vi lever i *bipolaritetens tidsalder*.

Siden 1950 har vi tænkt ud fra billedet af et internationalt samfund hvor det dominerende system kun havde to beboere: USA og USSR. Disse to super- og atommagter, med hver sin klase af mere eller mindre frivillige allierede, afgjorde omfanget af alle betydningsfulde konflikter på den ene eller den anden måde.

Kina er nu rykket ind i det storpolitiske billede, det samme er Japan, og det samme vil et udvidet EF på syv, otte, ni eller ti nationer kunne gøre.

Her skal man være opmærksom på, at intet endnu er rokket ved bipolariteten i kontant militærkapabilitet, men der er rokket ved den ud fra en anden synsvinkel, som på længere sigt er nok så vigtig. De store lande er begyndt at tænke ud fra erkendelsen af at bipolariteten før eller siden smuldrer, og USA er som det første land begyndt at handle ud fra dette synspunkt.

De vibrationer i fronterne vi har oplevet i de seneste år har været følger af Nixon administrationens forsøg på at trække følehornenes mest udsatte steder til sig: heraf USSRs traditionelle forsøg på tomrumsudfyldning, Japans søgen efter en ny kurs, de europæiske NATO landes omsider

fremtvungne beslutsomhed over for opgaven med at dække en større del af udgifterne — og heraf også Kinas indkørsel på den store arena. Kineserne viser under denne proces stor diplomatisk og politisk dygtighed.

Man forsømmer ingen lejlighed til at betone at Kina ikke er nogen supermagt, og iøvrigt vil bestræbe sig på aldrig at blive det, samtidig med man med så stor effekt som muligt slår på mulighederne for at udnytte den position som *ideologisk stormagt* landet i de sidste tre år så indiskutabelt har sikret sig.

Betegnende i så henseende var en leder i det officielle Peking-organ »Folkets Dagblad« den 27.12.71.

I denne leder slås det på den ene side fast at Kina er blevet »enormt opmuntret«, som Reuters bureau udtrykker det, af den varme velkomst man har fået i FN, og den velvilje man dér har mødt fra mange landes side. Hvad det er for lande der sigtes til lades man heller ikke i tvivl om, thi det er sammen med disse »mellestore og små nationer« den fredselskende regering i Peking vil handle i FN.

På den anden side betones det så, at dette sammenhold nødvendigvis må være rettet mod den kontrol over FN de to supermagter USA og USSR har udøvet. Denne supermagternes kontrol må »knuses«.

Samme dag kunne AP i Washington meget apropos berette om en rapport fra det amerikanske udenrigsministerium om de kommunistiske landes bistandsydelse til ikke-kommunistiske lande. For året 1970 var der tale om en forøgelse af den kommunistiske bistand i forhold til året før på 1.1 milliarder dollars, og af denne forøgelse tegnede Kina sig for ikke mindre end 709 millioner dollars — et beløb der er næsten lige så stort som Kinas samlede økonomiske bistand i perioden 1956—69. Størstedelen af pengene, 400 millioner, skulle gå til de store jernbaneprojekter i Tanzania og Zambia, mens 100 millioner skulle gå til Pakistan.

Man må således sige at linjerne i den politiske kurs Kina

følger i takt med at landet meget forsigtigt lukkes op for udenlandske observatører, og iøvrigt via medlemskabet af FN skal til at vænne sig til at bordet fanger, kan læses uden brug af kaffegrums eller krystalkugler. Det bliver straks meget vanskeligere at nærme sig spørgsmålet om hvad det moderne Kina egentlig er for et land og hvordan det styres. Idet jeg senere skal komme tilbage til spørgsmålet om den politiske linje udadtil, har vi dog også i 1971 fået værdifuldt nyt om den politiske linje indadtil.

Her tænker jeg især på den tyske journalist Klaus Mehnerts digre værk »China nach dem Sturm« (Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 351 sider), men også på den garvede amerikanske columnist James Restons halve snes »Breve fra Kina«, som kunne læses i »New York Times« (og dermed forbundne aviser over hele verden) fra slutningen af juli og gennem hele august.

Mehnert, som måske vil kendes af nogle for bogen »Peking og de nye venstrebevægelser« (Fremads forlag 1970), besøgte første gang Kina i 1929. I perioden fra dette besøg og frem til 1957 har han opholdt sig i over fem år i Kina, men siden besøget i 1957 gav alle visumansøgninger negativt resultat. I januar i fjor stod det imidlertid Mehnert klart, at hans gode ven fyrst Sihanouk, som efter det statskup i Cambodia i 1970 der bragte en gruppe officerer omkring Lon Nol til magten havde taget ophold i Peking, var interesseret i at få sine synspunkter ud til et tysk tv-publikum via et interview med Mehnert, og at denne sikkert ville kunne forvente positivt svar på en fornyet visumansøgning.

Dette holdt stik, og den 6. marts 1971 rejste den tyske skribent atter ind i Kina til et 32 dages besøg, hvor han dels så en række ting de kinesiske værter var interesseret i at vise ham, dels fik næsten alle punkter på sin egen, lange ønskeseddel opfyldt.

Mellem Klaus Mehnerts besøg i 1957 og det nye i 1971 har Kina gennemgået voldsomme rystelser.

Først det næsten katastrofale »Store spring fremad« i

1958—59, dette stort iscenesatte forsøg på at få et landbrugsland til på nogle måneder at springe ind i industrialiseringen ved egen kraft.

Dette forsøgs eklatante fiasko udløste den langvarige kamp i partiledelsen hvis kulmination blev den såkaldte kulturrevolution 1966—67, ja, dønningerne gik vel endnu i 1968 højt — og ifølge Mehnert registreres det eksempelvis i undervisningssystemet, at Kina endnu ikke er kommet til hægter efter kulturrevolutionen, som er den »storm« han taler om i bogens titel.

Kulturrevolutionens indiskutable sejrherre blev som det vil være bekendt Mao Tse-tung og folkene omkring ham. Men så bitter og gennemgribende blev striden, at der i dag kun er én eneste politiker i Pekings top foruden Mao selv der har indtaget en førende stilling lige siden den kommunistiske magtovertagelse for mere end 22 år siden, og det er den allerede nævnte premierminister Chou En-lai. Han er først i halvfjerdsene, mens Mao om et par år kan runde de fire snese.

Mao har søgt at forme Kina i sit billede »efter stormen«, og det er lykkedes i en sådan grad at man i dag i verdens folkerigeste nation (750—800 millioner mennesker) oplever et af dette århundredes største paradokser: *et storstilet forsøg på at strukturere et land i den absolutte ligheds tegn hviler på en personkult uden lige.*

I tiden fra sommeren 1966 til november 1968 blev der ifølge oplysninger i Peking Review trykt 740 millioner eksemplarer af »Maos lille røde bog«, 150 mill. af Maos udvalgte værker i firebindsudgave, 140 mill. bind udvalgte læsestykker, 96 mill. bind af Maos digte og 2 milliarder andre politiske småskrifter fra mesterens pen. Samtidigt anslår man, at »den lille røde« er oversat til 22 sprog og trykt i op mod 10 millioner eksemplarer i udlandet. »Aldrig før er en enkelt mands værker fremstillet i sådanne oplag. Hele skove forsvandt for at fremstille de papirbjerge der var nødvendige, fremstillingen fandt sted i papirfabrikker hvis antal seksdobledes; alene fremstillingen af de ud-

valgte værker holdt 300 virksomheder i arbejde.« (Mehnert, pag. 282).

For den sympatisk indstillede iagttager Klaus Mehnert ytrede dette paradoks sig under hans månedslange besøg på flere måder, og gentagne gange reflekterede han over dette besynderlige at kineserne, der gennem årtusinder har levet i et så hierarkisk opbygget samfund som vel intet andet, på mindre end en menneskealder kan dreje om og arbejde, med en flid der må tvinge enhver iagttager til undren, for et system der har den absolutte lighed som første og dominerende princip.

Alle de mennesker han mødte svarede uden mindste tøven, at de arbejdede for Mao og det store socialistiske fædreland. De var spartanske og tilsyneladende tilfredse i et samfund hvor lønningerne i alt væsentligt befinder sig mellem 20 og 100 yuans pr. måned (1 yuan er lidt under 3,50 kr.). Mange af de mennesker han mødte havde penge i banken, men det var ikke dem alle der vidste om banken gav renter og i så fald hvor meget. Men vesteuropæeren Mehnert måtte selvfølgelig have løst spørgsmålet, og oplyser at kinesiske banker giver 3½ pct. rente for indlån.

Hundreder af millioner kinesere studerer ved tre eller fire ugentlige gruppemøder, samt ved daglige enkeltlæsninger i enrum, Maos skrifter. Alt efter indstilling er der tale om en pædagogisk triumf eller om en regulær hjernevask.

Mehnert kunne konstatere at mange kinesere lærer den maoistiske lektie på fingrene: »Den største af alle forandringer i forhold til 1957 er befolkningens begejstring og hengivenhed for en enkelt ånd, Mao Tse-tungs. I landsbyer, fabrikker og skoler marcherede hundreder af millioner kinesere i nøjagtigt samme retning, i hvert fald i det ydre. Om de også gør det i det indre? Jeg kunne ikke se ind i deres hjerter.« (Mehnert, pag. 198).

Men netop dette er jo på længere sigt det store spørgsmål.

Det synes indiskutabelt at maoismen på det nuværende tidspunkt, hvor Kina befinder sig i et af det industrialiserede samfunds forværelser, har magtet at fylde befolkning-

gen med en begejstring der har fremkaldt imponerende resultater, forbedret den brede befolknings vilkår og fyldt tilværelsen med mening.

Slagordene om *den fortløbende revolution*, om at landet skal hæve sig op *ved folkets egen kraft*, om at man i det konstante valg mellem *de to veje* aldrig må være i tvivl om at foretrække socialismens på bekostning af kapitalismens er gået i bund hos kineserne.

Men det står samtidigt klart, at denne pædagogiske/politiske triumf for Mao er gennemført *i et lukket samfund*, hvor den politiske elite har den absolutte dominans over informationskilderne. Samfundet er fortsat så lukket at Mehnert næsten konstant var den eneste udlænding! Han kom ud for at kineserne hellere ville fotografere ham end de ville fotografere seværdighederne der var det egentlige mål for en eller anden udflugt. »En udenlandsk avis så jeg én eneste gang under hele mit besøg. Det var på et hotel i Shanghai hvor der lå et gammelt nummer af den albanske avis »Zeri i Popullit« ... Også efter kulturrevolutionens afslutning lever kineserne i en afsondret verden«. (Mehnert, pag. 46–47).

Det forekommer oplagt at når kineserne nu langsomt må begynde at lukke samfundet op — det vil nemlig være en af de priser der må betales for at køre ind på den internationale arenas centrum — vil der uundgåeligt blive slået revner i det billede af udlandet man fra magthavernes side frit har kunnet fremstille.

Det synes endvidere klargjort, at der stadig er brydninger i den kinesiske top, og dette vel at mærke brydninger af ideologisk karakter. (Herom senere). Mao har ganske oplagt satset på ungdommen, den skal jo bære den fortløbende revolutions fakkelt videre efter mesterens død, men der må stilles store spørgsmålstejn ved hvor længe faklen vil brænde med den rene maoflamme. Ganske vist er han historiens første forfatter med milliardoplag, men han stiller til gengæld også sine læsere over for ret så totale krav om opfyldelse af den rette linje.

Og hvor tæt denne linje var på aldrig at blive den rette

lære følte Mao sig først den 18. december 1970 stærk nok til at betro sin gamle bekendt, den amerikanske journalist Edgar Snow: »Under kulturrevolutionen udviklede konflikten sig til en kamp mellem politiske grupper. Først med stokke, så med geværer og til slut med granater. Når ud-lændinge berettede at Kina befandt sig i et stort kaos løj de ikke. Det var sandheden«. (Mehnert, pag. 339).

Mehnert er af den opfattelse, at ikke mindst maoismens forsøg på at skære historien bort og forsøget på i et ene-stående omfang at centralisere kulturlivet må mislykkes.

I den første forbindelse nævner den tyske skribent, at værtsfolkene var mærkbart kølige over for hans ønsker om at se historiske mindesmærker (flere af dem havde han set gentagne gange før), men når han insisterede tilstrækkeligt fik han som regel sin vilje. Han kunne konstatere, at mindesmærkerne ofte ikke var synderligt velholdte, og at de blev benyttet som skrækbilleder, ubehagelige men måske lærerige udtryk for en svunden tid da Kina var et klasse-samfund.

I den anden forbindelse vender han hele tiden tilbage til Mao Tse-tungs anden hustru, den tidligere skuespillerinde Chiang Ching, som Mao lærte at kende i Yenan i 1940.

Sideløbende med Maos arbejde på den politiske del af kulturrevolutionen der skulle komme, arbejdede fru fra 1963 på den direkte kulturelle. Dette arbejde er i dag lykkedes i en sådan grad, at der i foråret 1971 var siger og skriver otte autoriserede sceneforestillinger i Kina – nærmere betegnet nogle balletter og nogle såkaldte Peking-operaer. Mehnert udtaler sig beundrende om stykkernes udtryksfuldhed og umiddelbare kraft, og trækker iøvrigt stribevis af paralleller til sine mange teaterbesøg i Moskva 1929–31.

Også kulturen skal benyttes til udbredelsen af læren om den fortløbende revolution.

Men når disse forbehold er taget synes jeg nok det er berettiget at fastholde det fantastisk spændende i det kinesiske forsøg. For atter at bruge Klaus Mehnert til at udtrykke opfattelser man kan sympatisere med, forstår jeg

godt han håber den indiske vismand der engang spåede ham jordisk liv til 1990 må få ret. Når det kinesiske styre vil være op mod dobbelt så gammelt som det er nu, vil vi utvivlsomt vide meget mere om holdbarheden af Maos gigantiske pædagogiske eksperiment. I 1990 vil Mehnert kunne få et dybere indblik i hvad der rører sig bag kinesernes Mao-dyrkende overflade end han kunne i foråret 1971, og også vi andre iagttagere til dette århundredets største forsøg på dressering af mennesker vil vide mere.

Vil vide om det store kinesiske forsøg med bevidst at modarbejde specialisering i uddannelse og samfundsliv kan lykkes i et industrisamfund som Kina til den tid vil være.

Vil vide om det på længere sigt vil være muligt at få et stort samfundsmaskineri til at trives og blomstre når det er kærligheden til Mao og det store socialistiske fædreland der er drivkraften og ikke, som det i højere eller mindre grad er tilfældet i vesten og USSR, ganske enkelt egoismen, altså det vi halvt undskyldende plejer at kalde »den menneskelige natur«.

Thi det er dybest set dette spørgsmål der er sat under mikroskopet i det kæmpelaboratorium der hedder Mao Tse-tungs Kina, spørgsmålet om hvorvidt den menneskelige tilværelses fundamentale love som vi har anerkendt dem i vesten i flere tusinde år må forkastes?

Fra sovjetisk side har man tidligere profeteret om det nye menneske, og Fidel Castros regering har erklæret, at det skulle blive et helt nyt menneske vi så vokse frem på Cuba. Men det er hidtil mestendels blevet ved snakken og løfterne. Og endelig har vi jo konstant oplevet jeremiaderne fra de kapitalistiske landes socialister og kommunister: Det er *systemet* der gør menneskene og tilværelsen så skrækelige, hvis blot . . .

Mao har taget utopien ved hornene ud fra erkendelsen af den store modsætning i drømmen om at den gamle slags mennesker kan rydde pladsen for det samfund hvori de nye mennesker skal leve!

I stedet siger han, at hvis først vi får det nye menneske

som vil kæmpe for frihed, lighed og broderskab, så skal vi også nok få det nye samfund som så mange har drømt om.

Endelig har Mao i USSR set *hvor* hurtigt en *revolutions* sejrherre kan stivne og skabe en ny *konvention*. Mangt og meget tyder på at »den store styrmand« har indset hvor vanskelig opgaven med den fortløbende revolution er, men han har ment den er nødvendig og nægtet at acceptere den som umulig.

Iøvrigt er netop forholdet mellem USSR og Kina — politisk såvel som samfundsmæssigt — genstand for megen drøftelse og analyse i disse år. For nu en sidste gang at vende tilbage til Klaus Mehnerts bog, så søger han i en analyse af forholdet (»Peking og Moskva kan ikke længere forveksles«, pag. 199–203) at finde nogle konkrete punkter som kan sige noget om forskellen. Hans konklusioner bliver følgende »kodeord«:

USSR	Kina
Industrisamfund	Landbrugssamfund
Præstationssamfund	Enhedssamfund
Forbrugersamfund	Produktionssamfund
Hierarkisk struktur	Spontan struktur
Pragmatisk samfund	Ideologisk samfund
Relativt åbent samfund	Lukket samfund

Hvorledes det dog ikke blot var den gamle ærkefjende fra kulturrevolutionen Liu Chao-Chi og hans tilhængere der arbejdede for en tilnærmelse i Kina mod en mere pragmatisk, USSR-inspireret kommunisme, ses af den magtkamp der i det sene efterår 1971 udspillede i Peking, og hvor det efter alt at dømme var ingen ringere end Maos håndplukkede »kronprins«, forsvarsminister Lin Piao, der førte an i kup- og mordforsøgene mod Mao. Thi at sådanne var på vej synes efterhånden hævet over enhver tvivl.

Den hidtil barskeste version jeg er stødt på i forbindelse med begivenhederne som førte til Lin Piaos fald og død

står at læse hos columnisten Stewart Alsop i Newsweek Magazine 20.12.71. Alsop søger ikke at maskere hvor han har sin viden fra, idet man i forbifarten kan nævne, at han i pressekrede er lige så misundt for sine kontakter i det amerikanske efterretningsvæsen som hans bror Joseph er for kontakterne til den amerikanske hær.

Alsop skriver: »Mellem Henry Kissingers to besøg i Peking dræbte kineserne praktisk taget hele deres hærkommando og også efter alle solemærker at dømme deres næstmægtigste mand, forsvarsminister Lin Piao. Denne ret chokerende kendsgerning – og nu er der ikke længere nogen i efterretningsbranchen der betvivler det er en kendsgerning – kan tjene som en nyttig oplysning nu hvor det er blevet populært at betragte Kina som et operetteagtigt land hvor fluerne er udryddet, alle smiler og akupunktur helbreder alle lidelser.«

CIA har op til flere versioner af hvad der rent faktisk skete. Den mest populære version beretter, at Lin Piao gav en af de medsammensvorne ordre på at myrde Mao. Den potentielle morder fik også adgang til Mao, men da han stod ansigt til ansigt med den store mester var han ude af stand til at udføre handlingen, faldt i stedet til jorden og tilstod hele komplotet.

Kupmagerne fik naturligvis nys om hvordan det var gået, besteg i hast en jetmaskine og satte kursen til USSR. Maos inderkreds – som altså nu var blevet temmelig hullet, men altså: de trofaste – ville skyde maskinen ned inden den nåede grænsen og var i det hele taget meget ophidsede.

Kun Mao var helt rolig. Og grunden til hans ro forklarede han i tre sætninger: »I skal ikke bekymre jer. Der er ikke brændstof nok i maskinen. Derfor styrter den ned.«

Ingen vidste hvorfra mesteren havde denne viden, men det blev i hvert fald rent faktisk hvad der skete, og det er fra sovjetiske medicineres analyser af de fundne lig i en nedstyrtet kinesisk maskine et stykke inde på sovjetisk territorium vi har den endelige bekræftelse på at Lin Piao er død!

Også her synes der dog at være modstridende forlyden-der. Alsup vil således hævde, at sovjetmedicinerne har ladet forstå, at de lig man undersøgte alle var fra mennesker på under 50 år – mens Lin Piao og hans gruppe alle var over de halvhundrede år, endda et pænt stykke. Alsup slutter: »Sådanne detaillier betyder ikke meget. Set ud fra et amerikansk synspunkt er det også relativt ligegyldigt at mange af myrerne i Maos myretuestat er både mere lykkelige og mere mætte end de var før kommunisterne kom til magten. Hvad der betyder noget er at Kina er på vej til at blive en kernevåbenmagt af format, og derfor er det fornuftigt af præsident Nixon at søge at oprette kontakter med Kina. Men det er også fornuftigt at basere politik på realiteter og ikke på illusioner . . . Og som kendsgerninger af den slags vi netop har behandlet her viser, er den Kinesiske Folkerepublik et brutalt diktatur med et lag guddommelighed i form af formand Maos person smurt ovenpå.«

Operetteduften og akupunkturbegejstringen i amerikanernes nye holdning til Kina er delvis bibragt af Alsops kollega, James Reston fra New York Times.

Denne fortræffelige skribent fik en rejse gennem det østlige Kina i sommer forlænget med et par uger på grund af en akut lungebetændelse, og nogle få eftervirkninger efter operationen klarede de kinesiske læger til Restons fulde tilfredshed med akupunktur.

Operettstemningen bibragte Reston bl. a. med beskrivelser som den følgende: »Hvad man nu end kan mene om kinesernes politiske system er de fuldt bevidst i færd med at opbygge nationen og ændre sig selv. Landet er engageret i en gigantisk og kooperativ laderejsning. De arbejder på den nat og dag med en stolthed og en stædighed der er forbløffende, og de gør det på en visuel og lydlig baggrund der kan gøre en amerikaner nostalgisk, ja, rentud sentimental.

Eksempelvis har de rigtige, gammeldags damplokomotiver foran togene – hvad min gamle ven Tom Wicker vil kalde »*the real thing*« – lokomotiver med store røde hjul

og røde kofangere, maskiner der stønner og pruster på stationerne og suser rødglødende gennem natten, spisevogne hvor kokken kommer ind og forhandler med én om midt-dagens sammensætning, kupéer med vifter og store puder på sæderne, og der er rigtige ensomme togfløjt ud i natten så man forstyrres i sin søvn.

Desuden er det ligefrem en lettelse at besøge et land hvor de *ikke* har så mange ting. Der er f. eks. ikke ret mange biler. Her i Peking er en »servicestation« et sted hvor naboerne sørger for der er mad og andre fornødenheder til de syge og til de ægtepar hvis arbejdstid er sådan at man ikke kan nå på indkøb før middag.« (International Herald Tribune 19.8.).

De nyeste oplysninger om hvordan det går med den »kooperative laderejsning« kan man få gennem de tal det officielle kinesiske telegrambureau Hsinhua offentliggjorde nytårsaftensdag, og som to dage senere blev bearbejdet af bl. a. Tillman Durdin, New York Times' korrespondent i Hongkong. Kineserne opgiver normalt ikke konkrete tal, oplyser blot hvor meget den procentuelle stigning er i forhold til i fjor — hvorfra vi altså heller ikke kender cifrene. Sidste gang der blev dispenseret fra denne regel var da den tidligere omtalte amerikanske skribent Edgar Snow i december 1970 talte med Chou En-lai. Endvidere har kineserne ved rapporten om 1971 tallene gjort en enkelt undtagelse, idet de hævder at have produceret 21 millioner tons stål, en stigning på 18 pct. i forhold til året før. Der er også andre produktionsgrene der opviser imponerende stigninger i Hsinhuas telegram: jern således 23 pct., råolie 27,2 pct, kul lidt over 8 pct., kunstgødning 20,2 pct — mens derimod høstudbyttet i landbrugssektoren kun figurerer med en stigning på 2,5 pct.

Observatører i Hongkong vurderer ifølge mr. Durdin tallene derhen, at ingen af dem er usandsynlige og flere af dem falder ganske sammen med skøn man kan høre fremsat i Hongkong. Konklusionen på artiklen lyder: »Kina er således blevet en industriel stormagt. På grundlag af japan-

ske skøn om et bruttonationalprodukt i 1970 på 80 milliarder dollars vil de kinesiske BNP for 1971 altså være oppe i nærheden af 90 milliarder dollars.« (International Herald Tribune 3.1.72).

Og der er jo vel at mærke tale om produktionen i et land som ifølge snart adskillige rapporter — her altså Mehnert og Reston fremdraget — knapt nok er begyndt at udnytte det virkelige industrielle potentiel! For nu at vende tilbage til drøftelserne om Kinas politiske kurs i forhold til udlandet, et område der blev berørt i starten af denne artikel, så var der naturligvis meget mere end nostalgi i James Restons artikler. Blandt andet var der et interview med premierminister Chou En-lai, offentliggjort 9. august, et interview der udstråler den samme kølige, selvbevidste målrettethed som også andre rapporter fra 1971 har berettet om, rapporter fra året der bød på Kinas gennembrud på den internationale arena.

Lad da nogle af Chou En-lais ord til »Scotty« Reston en sommeraften i den kinesiske hovedstad afslutte denne lille skitse, som har søgt at kaste et par lysstrejfe ind over et af de store spørgsmål i international politik i dag: »Kina«, sagde han mens han viftede sig langsomt og talte meget blidt, »er et land som i over 20 år har været underlagt en amerikansk blokade. Nuvel, der er opstået et behov for at komme og studere Kina, og det er udmærket. Da der så tilmed er et ønske om samtale, er vi også parate til samtale. Det er selvindlysende at vore to lande er forskellige. For at opnå en afspænding mellem disse forskelle må der være et fælles ønske om afspænding, følgelig må forskellige spørgsmål diskuteres, og alle disse spørgsmål må vi have op på bordet. Vi forventer naturligvis ikke nogen løsning med det samme. Det er hverken muligt eller gennemførligt. Men ved at kontakte hinanden kan vi måske finde ud af hvordan vi kan påbegynde løsningen af problemerne . . . Det er indlysende rigtigt at verden undergår forandringer. Disse forandringer må og skal forløbe på en sådan måde at der ikke bliver pålagt det kinesiske folk flere lidelser.

Gennem de sidste mere end tyve år er det ikke os men den amerikanske regering der har forvoldt ødelæggelser (i Asien) på lande og folk. Vi har allerede ventet i over tyve år, og vi kan vente endnu et år . . . Vi kinesere er ikke bange for kernevåben. Vi er forberedt på angreb, på et overraskelsesangreb. Derfor graver vi de mange underjordiske tunnel-systemer De sikkert har hørt om. Det store flertal af vore store og mellemstore byer har nu fuldt udbyggede tunnel-systemer.«

Finn Slumstrup.

Højskole og politik

I diskussionen om højskolens forhold til det politiske møder man undertiden den betragtning, at mens den nuværende højskole fungerer som et temmelig apolitiseret foretagende, der unddrager sig enhver stillingtagen gennem et uforpligtende udbud af meninger, var den oprindelige højskole — altså højskolen i Danmark i dens første årtier — ganske anderledes politisk bevidst. Det hævdes, at den gamle højskole var politisk ensidig, og at den derfor var en god højskole. Højskolen var murbrækker for den undertrykte bondestands politiske og økonomiske interesser, den gav bønderne selvfølelse, og den bekæmpede provisoriet og Højres regeringer. Den var kort sagt radikal og revolutionær. Hvis højskolen i dag — hævder man så — skal leve op til sin fortid, må den igen blive klassebevidst og stille sig på de undertryktes side i en uforsonlig kamp mod de besidende og mod det kapitalistiske system.

Det er et ikke ukendt fænomen, at folk, der føler sig stående i en aktuel kampsituation, søger holdepunkter i historien. Det er heller ikke ukendt, at der i en sådan søgen efter holdepunkter let sker en heroisering af fortiden og dens personer også ud over, hvad det faktiske historiske begivenhedsforløb kan bære. Og undersøger man den historiske højskoles forhold til det politiske (hvilket i denne artikel er gjort ved hjælp af Roar Skovmands disputats fra 1944 »Folkehøjskolen i Danmark 1841—1892« og Højskolebladets og Dansk Folketidendes gamle årgange), tegner der sig et nok så kompliceret billede.

Om såvel Ludvig Schrøder som Ernst Trier og Jens

Nørregaard gælder det, at de var yderst tilbageholdende med at tage politisk stilling for deres skolers vedkommende. Især var Ludvig Schrøder i sine yngre år særdeles klar i sin afvisning af det politiske. Da de politiske fronter blev trukket op gennem dannelse af Det forenede Venstre i 1871, billigede Schrøder aldeles ikke dette; tværtimod vendte han sig skarpt imod den nye partidannelse. Og da man på det norske folkehøjskolemøde i Kristiania i 1872 drøftede højskolens forhold til det politiske, udtalte Schrøder, at i Danmark kunne de unge lære de politiske spørgsmål at kende på de vælgermøder, der gik forud for valgene. Selv kunne han kun sjældent indlade sig på dagens politiske spørgsmål, når de da ikke stod i forbindelse med de store spørgsmål, som han følte sig kaldet til at føre frem for de unge. Det gjaldt for ungdommen om i betragtede ro at samle kraft til den modne manddom. Ifølge referatet i Dansk Folketidende skal Schrøder have tilføjet, at i politisk henseende var det bedst på højskolerne at indskrænke sig til de store syner angående betydningen af frihed, lighed og broderskab.

Den samme opfattelse fremsatte Ludvig Schrøder over for nordmanden Viggo Ullmann, der besøgte Askov den følgende vinter. Det var Ullmanns indtryk, at der ikke var noget Schrøder var mere bange for, end at de unge skulle blive politikere i skolen og i deres daglige gerning — derimod kunne han gå med til, at de tog del i valgstederne. Ullmann erklærede sig enig med Schrøder i, at »med politik bør en højskolelærer ikke befatte sig, og politik bør ikke drives på hans højskole«.

Selv om Schrøder senere, nemlig i 1880'erne, da forfatningskampen skærpedes, modererede sit standpunkt noget og også en periode var medlem af Landstinget, valgt af Venstre, var der på intet tidspunkt tale om, at han virkede som en radikaliserende kraft hverken i højskolen eller i landets politiske liv. Tværtimod var han den forsigtige, den udglattende og besindige. Da den moderate del af Venstre i 1894 sluttede forlig med Højre, blev dette af Schrøder hilst med den største tilfredshed, og det er bemærkelses-

værdigt, at han stedse var tilhænger af Københavns befæstning.

Forstanderen på en anden af periodens store skoler, Chr. Nielsen, Hindholm, havde en anskuelse, der svarede til Schrøders. I tidsskriftet »Hindholm« 1874 hævder han, at højskolen skal være neutral grund, hvor der ikke drøftes politik, for dertil er ungdommen ikke tilstrækkelig moden. Derimod gælder det om at hjælpe ungdommen til at udvikle forudsætningerne for den gode politik. Chr. Nielsen ville bekæmpe partifanatisme, som han mente den udviklede sig både hos Venstre og Højre.

»Når jeg hører unge mennesker vrænge ad Grundtvig, Ploug, Lehmann, I. A. Hansen eller andre, så ved jeg, hvad klokken er slået,« skriver han. »Det er skaberi og intet andet.«

Og han fortsætter: »Skolen kan være med i politiske grundsætninger fra et almindeligt synspunkt: den personlige frihed, ejendomsret, den almindelige orden om livet i skole, kirke og stat, men praktisk politik er at føre grundsætningerne ud i livet, give dem form, og det er ingen skolesag. Skolen skal ikke lære, at på den måde skal det og det formes, men lære, at sådan er grundsætningen. Skolen skal ikke tjene partiformål, ikke hilde sine lærlinge i meninger, men frigøre til, at de kan være sig selv . . .«

Der fandtes naturligvis højskolefolk, som tydeligere end f. eks. Schrøder og Trier tog parti for Venstres sag. De drev imidlertid i overvejende grad deres politiske virksomhed gennem pressen og på møder. Så vidt man kan skønne af de elevberetninger, der foreligger fra perioden, har undervisningen ikke været partipræget i nævneværdigt omfang.

Tager man til eksempel en af de mest venstresindede forstandere, Jens Lund på Vejstrup højskole — han var bl. a. kendt som skattenægter og berygtet for sin støtte til fritænkeren Edvard Brandes' opstilling i Langelandskredsen — så fremgår det af en beretning, som en Vejstrup-elev, Søren Alkærsig, langt senere skrev i Højskolebladet, at man ikke kunne beskyldte Jens Lund for at agitere politisk på sin skole; han havde langt vigtigere ting at tale om til ele-

verne. Jens Lund »talte *forstandigt*, d. v. s. næsten aldrig direkte, men vi fik lov at bruge vor fantasi og selv drage vore slutninger.« (Hbl. 1917).

En mere politisk betonet skole var den bjørnbakske højskole i Viby ved Århus. Lars Bjørnbaks udgangspunkt var jo forskelligt fra grundtvigianernes deri, at han gjorde kundskabstilegnelsen og bøndernes krav om ligeret til det centrale. Hvis den opfattelse, jeg refererede indledningsvis, var rigtig — nemlig at den tidlige højskole først og fremmest var et instrument for bøndernes sociale frigørelse — skulle man tro, at netop den bjørnbakske højskole i eminent forstand svarede til situationens og befolkningens krav. Men sådan var det ikke.

De bjørnbakske skoler var lokale fænomener, begrænset til Århusegnen og Vendsyssel, og de viste sig at være uden bestandighed. Og det mærkværdige er, at mens Århusegnens bønder politisk sluttede op om Bjørnbaks radikalisme, betød dette ikke, at egnens grundtvigske »modskole«, Testrup, havde færre elever end Bjørnbaks højskole Viby. Betragter man perioden 1866—1880 som en helhed, hentede Testrup et halvt hundrede flere elever i bondebefolkningen, end Viby var i stand til. Der har altså ikke været kongruens mellem politisk overbevisning og valg af højskole. De skoler, der holdt en moderat politisk kurs, eller rettere sagt ikke gjorde det politiske til altings formål, blev store skoler netop i en periode, hvor det politiske klima i landet i øvrigt radikaliseredes overordentlig stærkt. For så vidt er dette et interessant historisk paradoks, hvis årsager det vil være vanskeligt at erkende og belyse fuldstændigt — men man kan i hvert fald konstatere, at i en gennempolitiseret periode som 70erne og 80erne var det politiske ikke det eneste og ikke det stærkeste motiv hos den generation af bønder, der søgte til højskolerne.

Jeg har nævnt disse ting, fordi jeg finder det vigtigt i den aktuelle højskoledebat at standse visse mytedannelser omkring den oprindelige højskole. Jeg har også taget det historiske perspektiv med for derigennem at antyde, at højskolens forhold til det politiske ikke kan gøres op, vejes og

måles alene på grundlag af den politiske målrettethed, som den enkelte skole måtte være udtryk for. Det forholder sig ikke så simpelt, at en politisk programskole automatisk får de videst rækkende politiske følger på langt sigt. Det kan meget vel være, at den ikke får det. I det følgende skal antydes hvorfor.

Det er som bekendt karakteristisk for store dele af øjeblikkets politisering af højskolen, at det politiske perspektiv ikke blot tages i anvendelse over for samfundet i almindelighed, men i lige så høj grad over for selve den daglige tilværelse på skolen. Man vil ikke blot diskutere demokratiets problemer rent abstrakt. Man vil *leve* demokratiet, man vil eksperimentere med nær-demokratiet eller »demokratiet på gulvet«, som det hedder med et slagord. Dette ønske kan i sin mest ekstreme form udtrykkes som et krav om, at alle skal være med i enhver beslutning. Det kan bl. a. betyde, at man forlanger åbne lærermøder, eller man ønsker den højeste besluttende myndighed henlagt til en folkeforsamling bestående af alle på skolen og med een stemme til hver.

Een ting er imidlertid at oprette sådanne formelt set demokratiske organer. En anden ting er at give dem et reelt indhold.

Problemet i disse sager er for mig at se, at der på en skole eller for den sags skyld på en hvilken som helst anden institution, altid vil findes en autoritet (autoritet her anvendt i betydningen magt-struktur). Denne autoritet kan være erkendt og defineret, eller den kan være uerkendt og skjult, ja den kan endog fornægte sin egen eksistens. Og dog eksisterer den.

Man kan eksemplificere dette forhold ved at henvise til nogle rapporter, som en af landets eksperimenterende højskoler har udsendt de seneste år. På denne skole har man afskaffet den traditionelle timeplan. Kursusperioden er delt op i emneområder, som man i grupper på 10–15 elever dyrker i en periode, hvorefter der vælges et nyt emne-

område. Elevgrupperne bestemmer suverænt, hvornår og hvorlænge man vil arbejde hver dag.

Hermed skulle den gammeldags stive skolestruktur være afløst af en struktur, hvor man arbejder, når man har lyst til det og ikke på klokkeslet, når autoriteterne forlanger det. Hensigten er at sætte eleverne i en samarbejdssituation, og i denne samarbejdssituation eller trivselssituation er lærerens rolle den at sørge for, at samarbejdet fungerer og trivselen udbredes. Et hovedmål bliver simpelthen elevens sociale funktionsdygtighed.

I den praktiske virksomhed giver dette sig bl. a. udslag i, at eleverne, når de har meldt sig til et arbejdsområde, får udleveret et spørgeskema, hvorpå de skal skrive grunden til, at de har valgt netop dette emne, redegøre for deres forventninger til det samt foreslå en arbejdsprocedure. Under alt dette holder læreren sig tilbage som en venlig tilrettelægger og ordstyrer, men han spiller ikke ud med, hvad han selv ser i det pågældende emne. For i et sådant udspil ville han omklamre eleverne med sin bedreviden og opkaste sig til en autoritet, som ville forhindre den frie sociale funktion i gruppen.

Så vidt jeg kan se, er man med dette skolesyn bevæget sig væk fra en skole, hvor det konkrete undervisningsstof er i centrum, til en skole, hvor det væsentlige er oplevelserne i miljøet. Man får en trivselsskole mere end man får en undervisningsskole.

Et af øjeblikkets slagord — og ikke blot i højskolen — er »den elevcentrerede skole«. Risikoen ved den elevcentrerede skole er blandt andet, at det ligesom ikke betones stærkt nok, at undervisning også må være en virksomhed, man melder sig til i håbet om at møde noget, der ligger uden for en selv. Og hvis eleverne har meldt sig til undervisningen med denne forventning, så er det for så vidt autoritært, selv af en proklameret ikke-autoritær skole, at ville presse en eller anden form for selvspejlende social aktivitet ned over dem.

En sådan skole er ikke ubetinget en fri skole. Den frihed, der er i form af valgfrihed, demokrati på gulvet o. s. v.,

skal tjene et bestemt formål, nemlig elevernes sociale funktionsdygtighed, og dette formål er sat af skolens forstander og lærere. Det er den, der — autoritativt — har givet rammen om det hele.

Det interessante spørgsmål bliver på denne baggrund, om den frihed, der er skabt af en skjult, anonym autoritet, er bedre og mere fremmende for ansvarligheden end en struktureret frihed, som er baseret på en åben, erkendt og rationel autoritet? Autoritet og magtstruktur er en realitet i alle menneskelige forhold, og det, det drejer sig om, må være at skaffe sig et klart billede af autoritetens og magtstrukturens væsen. Det nytter ikke at lade som om der ikke findes autoritet og ikke findes magt. Gør man det, bidrager man til en irrationalisering af autoriteten og magten — og så kan man så bagefter give sig til at overveje, om det egentlig er så politisk progressivt at fremelske irrationelle autoriteter og irrationelle magtsystemer.

I rapporten fra den ovennævnte skole er en lærer-praktikant inde på netop dette problem. Han skriver:

»Min drøm om et rigtigt sted at være har altid gået i retning af dette, men jeg kommer mere og mere i tvivl. Her står man over for uangribelige autoriteter. I samfundet omkring kan man få øje på dem og slå dem ned, om man vil, men her kan man ikke rigtig finde dem. Og finder man dem, bliver man usikker — er det en, man skal angribe, eller er det en, man skal støtte sig til? Ens forhold til autoriteter er temmelig forkvaklet. Man lærer enten at hade dem eller at tro blindt på dem. Er det hensigtsmæssigt at tage autoriteterne fra os på nuværende tidspunkt, før vi har fået gjort op med dem? Er det ikke netop i kampen mod autoriteterne, man får indsigt i, hvad sådan nogen kan bruges til?«

Foruden det allerede nævnte er der endnu en problematisk side af den trivselorienterede skole. Det skulle synes klart, at i samme grad som opmærksomheden rettes mod, hvordan den enkelte »fungerer i gruppen«, som det hedder, i samme grad taber den ydre verden i realitet. Det mest karakteristiske for sådanne grupper kan let blive, at de dis-

kussioner, der lykkes bedst, er diskussionerne om gruppens egen funktion. Det går trægere, og der vil være mindre interesse, når man skal drøfte selve gruppens emne.

Den moderne trivselspædagogik er ofte forbundet med en venstreorienteret politisk holdning, og netop på den baggrund kan man undre sig over, at de folk, der både er trivselspædagoger og politisk venstreorienterede, ikke er opmærksomme på den fare, der ligger i, at trivselspædagogikken ligesom afsnører bevidstheden i forhold til den ydre verden. Det er et spørgsmål, om ikke den politiske venstreorientering undergraver sig selv og sin politiske aktivitet i de tilfælde, hvor den binder sig snævert til et indadrettet, et selvspejlende skolesyn. Det er endvidere et spørgsmål, om det tidspunkt ikke snart kommer, hvor f. eks. den borgerlige presse opdager, at venstrefløjen således underminerer sig selv. I det øjeblik vil man få at se, at trivselspædagogikken bliver mondæn i den borgerlige presse, ganske som beatnikkerne og hippierne blev mondæne, da den første forskrækkelse over deres udseende havde sat sig, og man opdagede, at de var politisk ufarlige.

Men når den politiske venstreorientering hænger så tæt sammen med kravet om gennemførelse af basisdemokrati på skolerne, skyldes det een bestemt ting, nemlig at man anskuer tilværelsen som værende af total politisk natur. Alt, hvad et menneske foretager sig, er politisk, hedder det. Man kan slet ikke undgå at handle politisk. Selv når man er passiv, foretager man en politisk handling, thi at være passiv vil sige at understøtte det bestående.

Hvor denne opfattelse drives til sin yderste konsekvens, fører den til, at man faktisk ikke længere kan udtale sig om politiske spørgsmål som delspørgsmål. — Et udtryk for dette har jeg fundet i en bemærkning af Ejvind Larsen i »Vindrosen« nr. 2, 1971. Han skriver: »Hvis et engagement i Vietnamkrigen skal være andet end kværulanteri, betyder det oprør mod professorvældet på vore egne universiteter, indførelse af elevstyre på højskolerne i vort eget land, afskaffelse af vort eget samfunds økonomiske indretning.« Altså: en modstander af USAs krig i Vietnam kan ikke tages

alvorligt, med mindre han har ganske bestemte meninger på helt andre områder. Man kan ikke drøfte sydøstasiatisk politik uden samtidig at sige, hvad man mener om åbne eller lukkede lærermøder på en højskole. Hævder man et synspunkt som Ejvind Larsens, får det mange sære konsekvenser. Det får bl. a. den konsekvens, at den — meget ønskelige — brede modstand mod Amerikas Vietnamkrig vil svækkes. Igen må man spørge, om den politiske alt-eller-intet-holdning egentlig er så progressiv, når det kommer til stykket.

Hvad specielt angår det politiske forhold til højskolen, kan der anlægges to hovedsynspunkter. For det første den anskuelse, at mennesket er at forstå som et politisk-sociologisk væsen. For det andet det synspunkt, at vel er politisk debat og politisk oplysning en vigtig ting på en højskole, men dette kan aldrig blive *hele* anliggendet. Måske ikke engang det vigtigste anliggende.

Det er indlysende, at for den ensidigt politiske betragtningsmåde vil samfundsfagene blive hovedfag. Og i det omfang der arbejdes med andre fag, må samfundsrelationen trækkes stærkere frem, så den bliver helt tydelig i fag som f. eks. litteratur, kunsthistorie, kristendomskundskab, musik.

Men ikke nok med det. Højskolen arbejder til enhver tid i, hvad man kalder »et konkret politisk og socialt rum«. Tager den ikke stilling her, ja, da har den også taget stilling, om end på en passiv og uengageret måde.

De politiske indsigter, man har erhvervet sig, må efter denne højskoleopfattelse også få konsekvenser på selve skolen. Man antager desuden, at på en skole, hvor man eksperimenterer socialt og politisk, vil en del af problemerne omkring skoledemokrati, drikkeri og frustration forsvinde. Altså: mennesket bekæmper sine hæmninger, det bliver sig selv, i og med at det politiseres.

Over for denne opfattelse må det siges, at mennesket næppe kan realisere sig selv alene gennem samfundsændrende aktivitet. En sådan aktivitet løser ikke de menneskelige grundproblemer. Det grundproblem, der består i

selvoptagetheden og i den radikale ensomhed, som giver sig deraf, vil (formentlig da!) også bestå som et grundproblem efter revolutionen.

Her — i synet på hvad politiske bestræbelser formår — deler vandene sig i debatten. Det, der oven for er sagt, må *ikke* forstås som en Søren Krarupsk-tidehvervsk kampagne mod ethvert politisk engagement, der ligger ud over de snævraste egeninteresser. Det må *ikke* forstås som en afstandtagen fra de store politiske sager, som bl. a. ungdomsoprøret har knyttet sig til: Vietnam-bevægelse, u-lands-problemerne eller kampen mod teknokrati og bureaukrati. Tværtimod — der er mange sympatiske og nødvendige bestræbelser i disse politiske bevægelser. I modsætning til Søren Krarup og tidehvervsbevægelsen i det hele taget kan højskolen næppe komme uden om at beskæftige sig med disse spørgsmål, bare ved — som Krarup ofte gør det — at rubricere enhver idébetonet politisk bevægelse som fordækt religion og dermed som noget, der står i et særligt modsætningsforhold til evangeliet.

Der er altså efter min opfattelse *to fronter* for højskolen at stride på: en front mod den totalpolitiske anskuelse og en front mod de folk, der ikke vil anerkende berettigelsen af et idébetonet politisk arbejde. Det er altid besværligt at føre tofrontskrig, og det er det ikke mindst i en situation, hvor standpunkterne polariseres så stærkt som tilfældet er i øjeblikket. Ikke desto mindre er tofrontskrigen nødvendig, og højskolen må — også fordi åbenbart ikke ret mange andre vil — være det sted, hvor forenklingerne og de nemme løsninger fornægtes.

Skal man nærmere bestemme det centrale punkt i højskolens forhold til politik, kan det ske gennem en analyse af begrebet *handling*.

Der er for mig at se en opblomstrende *handlingsroman-tik* mange steder i den danske folkehøjskole, og samtidig med opvurderingen af handlingen foregår en tilsvarende nedvurdering af argumentation og overvejelse. På et højskolediskussionsmøde i sommer blev denne tendens stærkt markeret ved, at det hævdedes, at den eksisterende højskole

med dens »uforpligtende udveksling af meninger også får retning, ligegyldigt hvor mange meninger man producerer på stedet. Den får nemlig meget let en systembevarende retning. Den bliver reaktionær.« (Asger Boertmann).

Hvad der er grund til at hefte sig ved i dette citat, er vendingen »den uforpligtende udveksling af meninger«. Som om en mening, et argument, en overvejelse, ikke kan være forpligtende, og som om nogen anden end lige netop det menneske, der overtager meningen, argumentet, som en forpligtelse for sin egen eksistens, kan udtale sig om, hvor forpligtende det til syvende og sidst er. Ligger der ikke en anmasselse i at ville udstede attester for andre menneskers forpligtethed eller mangel på forpligtethed? Man kan vel strengt taget kun udtale sig om sin egen.

Men når der tales så nedsættende om argumentation og udveksling af meninger, hænger det nok sammen med, at de folk, der gør det, har en ganske bestemt opfattelse af forholdet mellem livsforståelse og handling. Man har en bestemt livsforståelse, i dette tilfælde en stærkt samfundskritisk livsforståelse, og til denne livsforståelse knyttes så ganske tæt et bestemt politisk handlingsmønster, som man så er forpligtet på. Eller sagt på en anden måde: livsforståelse og handlingsmønster kan ikke skilles.

Her over for vil jeg hævde, at livstolkningen er een ting. En anden ting er de handlinger, der følger af den. Der må være et vist rum mellem livsforståelse og handling, for det er mellem livsforståelsen og handlingen, at menneskets frihed markerer sig. Jeg tror, man kan gøre forskellen sådan op, at mens jeg vil være tilbøjelig til at placere menneskets frihed *mellem* livsforståelsen og handlingen, er friheden efter den anden opfattelse noget, der materialiserer sig *hinsides* den til livsforståelsen knyttede handling — anderledes sagt: friheden folder sig først ud på den anden side af den fuldbyrdede samfundsændring.

Det er utvivlsomt her — omkring frihedens placering i forhold til handlingen — den væsentligste højskolediskussion for tiden må koncentreres. Det må være væsentligt, at livsforståelsen i højskolen er så tilpas åben, at den ikke

binder handlingerne til sig. Og det vil sige, at nok indgår der i livsforståelsen et politisk element — og det må for min skyld gerne være et samfundskritisk element — men der indgår også ikke-politiske elementer. Disse elementer skal naturligvis først og fremmest være der for deres egen skyld, men spørgsmålet er, om ikke også det politiske engagement har brug for tilholdssteder, der ligger uden for de umiddelbare politiske og sociale tilstande.

Forfatteren Hans-Jørgen Nielsen har et sted sammenlignet de to franske malere Delacroix' og Courbet's forhold til det politiske. Delacroix malede store og dramatiske billeder af de parisiske revolutionære på barrikaderne. Disse billeder kom op at hænge på salonerne i Paris og blev beundret af salonernes publikum. Og det var så hans bidrag til revolutionen. Under en senere revolution, kommunistopstanden, malede Courbet helt upolitiske landskaber, men han deltog samtidig aktivt i opstanden og var med til at vælte søjlen på Vendôme-pladsen i Paris. — Uden at tage dette eksempel alt for bogstaveligt forekommer der mig at være noget perspektivrigt i denne kunstner, som uanfægtet malede sine upolitiske landskaber fra den franske provins og dog greb fat i det politiske i et afgørende øjeblik i sit lands historie. Politiske handlinger har et forhold til det ikke-politiske i livet, og dette forhold kan meget vel i sidste instans være bestemmende for den virkelighedskarakter og for de faktiske resultater, som den politiske virksomhed får. Derimod er der en betydelig risiko for, at en politisk aktivitet, som kun udspringer af politik, og som har politik som altings begyndelse og altings slutning, trods megen revolutionær rummel ender netop som — et politisk salonstykke.

Povl Bendix Knudsen.

»Det ukendte træ«

Interessen for barnet tog rent litterært til i begyndelsen af 1930'erne og falder sammen med en ny tendens inden for pædagogikken, der bl. a. går ud på at betragte barnet som et selvstændigt individ. Barnet udskiller sig som en selvstændighed og ikke blot som en aspirant til voksenalderen.

Praktisk taget alle forfattere i tredverne og fyrerne har på et eller andet tidspunkt taget stilling til barndommens betydning og har givet bidrag til diskussionen om børneopdragelse. Men samtidig med at man skrev om børn, der stødte an i deres omgivelser og forklarede årsagerne socialt og senere også psykologisk, fandt der en dyrkelse sted af barnet som helligt. Barnet blev symbol på det oprindelige, gode menneske, gennem hvem den voksne skulle frelses. Nis Petersen og Paul la Cour repræsenterede denne linje, som H. C. Branner førte videre, ganske vist udbygget med en psykologisk forklaring og dermed ud fra en mere nuanceret forståelse af problembarnets væsen, men alligevel ud fra en tro på barndommens frelsende betydning for den voksne, nemlig gennem en forståelse af den.

Rent idémæssigt blev litteraturen i tredverne (og fyrerne) en demonstration imod den løsning, som Jacob Paludan gav i Jørgen Stein. Heri forsonede helten sig med vilkårene i en passiv, isoleret tilværelsesform. Den nye digtning påviste andre veje end isolationens, nemlig engagement i forbindelse med andre mennesker. I stedet for at skyde skylden fra sig og slikke sine sår — som Jørgen Steins

generation havde gjort det — tog den voksne skylden på sig. Til gengæld blev drømmen om det uskyldige element i tilværelsen overført på barnet. — Det blev så halvtredsernes og tressernes opgave at gøre op med »den kroniske uskyld«. Det er i denne sammenhæng, at den følgende fortolkning af »Det ukendte træ« af Villy Sørensen bør ses.

I historien behandles de vilkår, et barn har, når det skal gennemgå den proces, det er at blive sig bevidst som selvstændigt væsen. Det medfører en løsrivelse fra de afhængighedsforhold, som barnet har haft i sit hidtidige liv samt en forening med nye hidtil ukendte muligheder. Om processen lykkes, afhænger dels af barnets evner til at gennemføre den, dels af reaktionerne fra dem barnet hidtil har været knyttet til i et afhængighedsforhold.

I denne historie belyses løsrivelsesprocessen ud fra dels gartnerens og dels drengens holdning til haven og til det ukendte træ.

Gartneren indtager den centrale plads i første del af fortællingen. Over for ham figurerer kongen, hvis have han passer. Det gør han på en sådan måde, at han har kongens fulde tillid. Gartnerens bevidsthed er helt koncentreret om haven og dens vækster, som han kender ud og ind. I forbindelse med haven har gartneren dog et ømt punkt, idet han ikke kender navnet på havens sjældenhed, det ukendte træ. (»Dette træ var havens sjældenhed ti det voksede intet andet sted på jorden, og dog talte gartneren ikke højt derom, ti han kendte ikke træets latinske navn, hvad han selv anså for en mangel på faglig dygtighed«). Den symbolske betydning af ikke at kende navnet på en ting er, at personen ikke har noget forhold til genstanden. Gartnerens løsning på sit problem i forhold til træet er at fortrænge det, idet han aldrig taler om det.

Gartneren har endnu en funktion, idet han er far til en dreng. At have en søn vil i gartnerens øjne sige at have en arvtager (»Denne søn havde han naturligvis opdraget til at blive sin egen efterfølger som kongelig hofgartner . . .«).

Han forbinder udelukkende noget fremtidigt med drengen, og skyder ham fra sig, sådan som han er nu, ved at

anbefale ham at gå uden for haven og lege. Drengens misfornøjelse tager han sig ikke af.

Drengen vil nemlig helst selv være i haven. Han er allerede så dygtig i sit fremtidige arbejde, at han kender alle blomsternes duft; kun over for det ukendte træ er han usikker. Han har ikke noget klart forhold til det, det virker blot foruroligende og ansporende på ham midt i alt det velkendte («Kun når han kom til det ukendte træ, som var det eneste træ faderen havde forbudt ham at klatre i, blev hans næse usikker og bevægede sig som en urolig blodpuls, så forunderlig var de solhvide blomsters duft»). Både far og søn står således usikre over for træet, men mens drengens usikkerhed giver sig udslag i en søgende holdning, giver faderens sig udslag i skepsis, idet han både selv negligerer det og forbyder drengen at klatre i det. Han har gennem træet mødt sin begrænsning og aner noget skæbnesvangert, hvilket giver sig udslag i forbudet over for sønnen.

Gartneren er altså den dominerende, og i hans bevidsthed prioriteres havearbejdet frem for sønnen. Drengen er utilfreds, men er ikke klar over årsagen.

Drengens misfornøjelse afføder en søgende holdning efter noget, der kan forløse ham. Det finder han i det øjeblik, han opdager det ukendte træ som en mulighed. Det ukendte, som han har oplevet ved træet, viser sig nemlig at indeholde hans forløsningsmulighed. Rent konkret giver den sig udslag i, at drengens stemme udvikler sig (stemmen går i overgang), og i at hans natur bliver ét med træets: han falder ned med dets løv uden at komme noget til og bliver desuden årsag til, at et nyt træ af samme sjældne art (blot endnu smukkere) vokser op ved siden af det gamle. At foreningen af dreng og træ er opfyldelsen af drengens higen, ses ved, at han trives som aldrig før, og ved, at træet stråler mere end nogensinde. Tilsammen udgør træ og dreng en harmoni af det smukkeste syn, den forunderligste duft og den skønneste sang; udstrålingen fra dem er så stærk, at skarer af folk valfarter til haven tiltrukket af underet. Kongens og folkets begejstring symboliserer, i hvor høj grad løsrivningsprocessen lykkes.

Den eneste, der ikke jubler over drengen og træet, er gartneren. Efter at drengen er klatret op i træet, har han skiftet plads i faderens bevidsthed, idet denne, som hidtil har skubbet drengen fra sig, nu kun tænker på, hvordan han kan få drengen tilbage. Gartnerens dilemma skabes på grund af hans afhængighedsforhold til kongen (konkretiseret i et krav om faglig dygtighed m. h.t. til blomsternes latinske navne) samt på grund af en »ulydig« søn. Denne er nemlig på trods af faderens forbud kravlet op i det ukendte træ og vil (dvs. kan) ikke komme ned igen. Situationen tilspidises, da kongen spørger om træets navn. Det gør han, fordi træet er så storslået, samt foranlediget af gartneren, der klager over, at drengen hele tiden klatrer i træerne. Således må gartneren for at klare situationen og undgå afskedigelse lyve for kongen, da han jo ikke kender navnet. Afskedigelsen ville have betydet, at han var blevet skilt fra sin søn for bestandigt. Men på grund af løggen har han forrådt sit forhold til kongen og føler sig derfor ikke længere værdig til at kaldes kongens gartner, hvad der bl. a. bevirker, at han fælder træet. Gartneren har i og for sig ikke nogen skyld, hverken over for kongen eller over for sønnen; hans stilling bliver umulig på grund af de krav, han selv føler/stiller. Gartnerens ulykke (og dermed sønnens) skyldes dels det afhængighedsforhold, som gartneren har til kongen, og som medfører en ydmyg og adlydende holdning, dels at gartneren forventer den samme afhængighed og den samme holdning fra sønnen. Gartneren er så hyllet i sine bindinger og dermed følgende vrangforestillinger, at han ikke kan og slet ikke gør forsøg på at opfatte sønnens væsen.

Historien handler således ikke om en uartig dreng, men om en naturnødvendig udviklingsproces bort fra forældrene, som børn må igennem for at blive sig selv, men som forældrene ikke kan acceptere på grund af en fundamental gal opfattelse af barnets stilling i forhold til sig selv og af en manglende forståelse af barnets natur.

Drengen i historien er på ingen måde interesseret i at gøre faderen ked af det eller at trodse ham ved ikke at komme ned fra træet, han kan simpelthen ikke (»Hvordan

skulle jeg komme ned? råbte drengen tilbage. Da sukkede den gamle, ti han vidste intet svar«. Hans tid i haven er forbi, og han kan ikke vende tilbage, ligegyldigt hvor meget faderen tigger eller truer ham. Drengen bevæger sig fra én tilstand til en anden, fra at være ubevidst til at blive sig selv bevidst. I det øjeblik han står i sin blomstring, indtræffer ulykken. Netop i overgangsstadiet er han mest sårbar og modtagelig over for omgivelserne.

På grund af deres egen bundethed over forældrene altid vold mod deres barn. De misforstår dets adfærd og kan ikke se, hvad der er rigtigt for barnet. (Her: faderen tror, at drengen falder ned og brækker halsen, når han ganske i overensstemmelse med sin træ-natur, falder ned med træets løv om efteråret). Dette binder i, at de ingen tillid har til barnets natur, ikke tiltror det nogen selvstændighed, men kun opfatter forholdet mellem forældre og barn som et afhængighedsforhold, hvor forældrene altid har ret, og hvor barnet altid er den adlydende. De plagierer forholdet til egne autoriteter. Her: da gartneren i sin nød betror kongen sin angst for, at drengen skal falde ned og brække halsen, affejer kongen problemet som uvæsentligt med replikken: »Drenge kan stå for alt i den alder«, idet han sammenligner med sin egen søns leg i pæretræerne, hvorfra denne ofte er faldet ned og har brækket kravebenet. Da sønnen senere bønfaller faderen om ikke at fælde træet, da det vil koste ham hans liv, affærdiger gartneren sin søn med samme replik. »Drenge kan stå for alt i din alder, og du kender jo turen«. Han er i den grad stivnet i forholdet til sønnen og lammet i sin afhængighed til sin egen formynder, at han overser, at sønnen klatrer ikke for at lege, men for at eksistere. Han klatrer ikke i et tilfældigt pæretræ, men i et ganske enestående træ, det ukendte, som der ikke findes mage til i verden. Der er ikke fare for, at han knækker kravebenet, men for at han skal brække halsen. — Den sidste del af gartnerens replik (». . . og du kender jo turen«), stammer fra drengen selv, som har sagt den i forbindelse med træets naturlige løvfald og ikke i en livsfarlig situation.

Faderens affejende holdning afspejles i hans fraseagtige

replikker, der indebærer en bedrevidende holdning: Efter at drengen så glad som aldrig før er vokset op med et nyt træ, siger gartneren: »Kom ned, dreng, (— — —), du ved jo hvordan det går, du falder ned og brækker dig din hals ligesom sidst«. Da drengen forklarer ham, at der ikke er fare på færde, men at han tværtimod trives ved tingenes tilstand, svarer faderen: »Hvor kan du snakke, (— — —) blir du da aldrig voksen« — og det er jo netop det, han er i færd med at blive!

Hele symbolikken omkring træet og haven understreger det uløselige ved generationsspørgsmålet. Det er afgørende, at sønnen forener sig med et træ, der nemlig er statisk i forhold til faderens domæne — han er afhængig af faderen. Det uddybes ved den kendsgerning, at betingelsen for, at drengen og træet skyder op er, at faderen vander det sted, hvor drengen er faldet ned. Afhængighedsforholdet til faderen er altså en forudsætning for drengens udvikling. Lige så karakteristisk er det, at haven ikke er faderens ejendom, men at han er gartner i den. Han er ansat til at passe haven og har ikke kompetence til at ødelægge dens vækster. I sin egenskab af far tillægger han altså sig selv nogle rettigheder, som han ikke har, ved at fælde træet. Derved opstår problemet: at respektere selvstændigheden hos den, som man reelt, men ikke etisk har i sin magt.

Gartnerens dilemma understreges ved, at han egentlig godt er klar over, at det er skæbnesvangert, hvis han fælder træet (»Han vidste vel at det ville blive hans tungeste arbejde, ti stammen var glat og tyk, og hvem turde hjælpe ham med at fælde det træ der havde kongens bevågenhed?«), men han kan ikke andet, da situationen er blevet katastrofal på grund af dilemmaet mellem de krav, han selv har stillet til sønnen, og de krav, han føler fra kongen.

Resultatet af træfældningen er, at drengen dør. Løsrivelsesprocessen mislykkes, fordi faderen ikke kan acceptere løsrivningen. At der er tale om en ulykke, ses bl. a. gennem folkets og kongens sorg, for dem er det en uforståelig handling, som gartneren efter deres opfattelse udelukkende har

begået, fordi han må være utilregnelig. (Han viser ganske rigtigt også tegn på sindssyge, der sidder blomster i hans hår »efter de sindssyges skik«). Efter katastrofen indtager drengen atter en ny stilling i faderens bevidsthed. Først nu er denne i stand til at acceptere, at sønnens plads er i træet, og derfor kan han tilmed glæde sig, da et nyt træ skyder op på kirkegården, som bevis på at drengen »lever«. Der er dog den væsentlige forskel på de to træer, at i første omgang skød en »sky af forunderlig duftende blomster« op og i anden omgang blot »en blændende duftende sky«. Desuden vokser det første op i kongens have under folkets jubel, og det andet på kirkegården, hvor ikke andre end gartneren opfatter det som en begivenhed. Først efter en katastrofe, der koster drengen hans livsmuligheder, er gartneren selv blevet løst fra sine autoritære bindinger, så at han kan acceptere sønnen som et selvstændigt væsen med egne tilværelsesmuligheder. Men erkendelsen opstår for sent, idet drengen er blevet til en skygge af den person, han kunne være blevet i mindre vrang omgivelser.

Menneskene er ifølge historien så hyldet i vrangforestillinger om rettigheder og kår i forhold til deres egne autoriteter, at det bliver et vilkår, at forældrene ødelægger deres børns muligheder. De akcepterer ikke børnene som selvstændige væsener, men betragter dem som deres ejendom, som de har hånds- og halsret over. Denne indstilling har forældrene som sagt fået gennem deres egne formyndere, som de selv er følelsesmæssigt bundet til. Når de er løst selv, kan de akceptere barnet på dets egne vilkår, men det sker først, da ulykken er sket, præget på den næste generation er sat, og barnet er mærket for livet.

Det er således den ældre generation, der har skylden for den yngres fald, men da den ældre har fået den af sine opdragere, ligger den i sidste ende dybt i vort kultursystem. Dette understreges af, at »Det ukendte træ« dels har form som et eventyr dels indeholder tydelige allusioner til Biblen.

Der alluderes til syndefaldsmyten (1. mosebog, 3,1–24), til lignelsen om den fortabte søn (Lukas 15,11–22) og korsfæstelsesberetningen. De tre forlæg belyser historiens tema:

forholdet mellem far og søn, og der antydes derved en forbindelse mellem de forskellige tilværelsesfortolkninger og generationsproblematikken.

I syndefaldsmyten overtræder menneskene Guds forbud mod at spise af Kundskabens Træ. De ledes i fristelse af slangen, der kender begrundelsen for forbudet: menneskene må ikke lære at kende forskel på godt og ondt (dvs. må ikke blive sig bevidst som mennesker). Efter at have spist af træet bliver de derfor som straf sendt ud af Paradisets Have. Det bliver herefter deres kår at stræbe forgæves efter det uopnåelige: uskyldstilstanden i Paradisets Have, og disse kår går ved arvesynden videre til efterkommerne.

I lignelsen om den fortabte søn fortæller Jesus om Guds forhold til menneskene, der er som faderens til den vildfarne søn. Vildfaren er sønnen, fordi han har gået sine egne veje. Faderen tilgiver sønnen, da han vender tilbage på trods af, at han har svigtet, og genindsætter ham i hans rettigheder.

I Jesu lidelseshistorie berettes der om, hvorledes det ideale menneske må dø, fordi menneskene ikke kan acceptere dets krav (der viser sig gennem eksemplet) til sine medmennesker. I lidelseshistorien tilgiver Gud mennesket dets synd for Jesu skyld, legemliggjort ved, at Jesus opstår fra de døde.

Det fælles for de tre tilværelsesfortolkninger er en oplevelse af mennesket som skyldigt over for sin skaber. Som en følge af skyldfølelsen opstår en trang til at gøre det forbrudte godt eller at få tilgivelse for sine synder. Opfattelsen af Gud som henholdsvis den straffende og den tilgivende er underordnet i denne forbindelse, det afgørende er følelsen af at have forbrudt sig i grundvilkår, som menneskene ikke er herre over selv.

Der er væsentlige afvigelser mellem de tre opfattelser og den brug der i »Det ukendte træ« gøres af dem.

Først syndefaldsmyten. Historien foregår i den fornemste have i (fortællingens) verden. Havens centrum er et træ, hvis virkning er ukendt for havens beboere. Der er fra haveejerens side udstedt forbud mod at komme i forbindelse med træet. Det gøres alligevel — ved hjælp af henholdsvis

slangen og elektrikerens snabelsko – hvad der fører til ud-drivelse af haven. – Den væsentlige forskel på de to fortæl-lingers tema er, at mens det i syndefaldsmyten er Gud, der har udstedt forbudet mod at klatre i træet, er det i Villy Sørensens eventyr ikke kongen (ejeren) men gartneren (den ansatte), der udsteder forbudet for sønnen. Denne har så-ledes ikke forbrudt sig mod kongen, men udelukkende mod faderen. At forbudet således var irrelevant og udsprunget af en vrangforestilling i faderens forhold til sønnen, ses dels ved, at kongen (og alt folket) glæder sig mere end nogen-sinde over træet, mens sønnen sidder deri og synger, ved at kongen prøver at berolige gartneren i hans ængstelse over drengen, og dels ved, at opstillingen af forbudet resulterer i drengens død samt i, at gartneren udvises af haven. Gart-neren har forbrudt sig mod kongen ved ikke at forvalte hans tillid, som han burde, og sønnen må bøde for faderens for-brydelse med sit liv, og dermed er vi ovre i lidelseshistorien.

Men først et par bemærkninger med hensyn til navnet »Det ukendte træ«. Det er rimeligt, at dette skal forstås i forbindelse med Det gamle Testaments brug af navnet Kundskabens Træ. I begge tilfælde er problematikken nøje forbundet med træet. Det er kontakten med træet, der ud-løser problemet, der går ud på, at henholdsvis mennesket og drengen ikke må lære deres natur at kende. I stedet for at foregribe begivenhedernes gang og som syndefaldsmyten afsløre træets art, kaldes træet her slet og ret »ukendt«. Mens det i vor vestlige kulturkreds er opfattet som en given ting, at mennesket har forbrudt sig mod Gud ved at være et in-divid på godt og ondt, opstiller historien her således det alternativ, at det ikke er en forbrydelse, men simpelthen menneskets eksistentielle udgangspunkt. Forenet med gene-rationsproblematikken fremsættes her det synspunkt, at fa-derens forbud mod at klatre i træet, dvs. at løsrive sig fra faderen, er et hæmmende og fundamentalt galt opstillet forbud, idet det er menneskets vilkår og eneste mulighed for at finde sig selv, at løsrive sig fra sine formyndere.

At det er gartneren, der forbryder sig mod kongen (og ikke sønnen, der forbryder sig imod hverken gartner eller

konge) understreges gennem allusionerne til lignelsen om den fortabte søn. Denne kræver sin arv af faderen, forøder den væk på en uværdig måde og vender tilbage for at bede om tilgivelse med følgende ord: »Fader! jeg har syndet imod himlen og over for dig, jeg er ikke længer værd at kaldes din søn« (Luk. 15,21). Her siger gartneren følgende til sønnen, da han har løjet over for kongen med hensyn til træets navn: »Jeg er ikke længer værdig at kaldes kongens gartner, ti jeg har løjet for hans øren«.

Af ligheder med Jesu lignelseshistorie kan det nævnes, at sønnen må dø på grund af andres skyld, men genopstår til gavn for dem/den, der dræbte ham. Inden han dør, forrådes han tre gange af den, som burde have været loyal. Naturen reagerer ved begges død (da Jesus dør, formørkes himlen, da drengen dør, er det diset vejr). Forskellene: Mens Jesus dør, forrådt af menneske, dør drengen på grund af sin far. Han forrådes af sin far, der lyver for ham for at få ham ned (siger, at kongen har spurgt efter ham i stedet for til ham), samt tre gange forkastes drengens bønner og begrundelser for ikke at fælde træet. I stedet for korsfæstelseshistoriens tema: menneskets skyld over for Gud, vendes problemet således: faderens skyld over for barnet, der altså ikke fra starten betragtes som skyldbetyngt, men som gennem det hug, som faderen (i betydningen den ældre generation) giver det, får pådraget skylden. Menneskets skyld er ifølge denne opfattelse ikke i sidste instans af naturgIVEN, medfødt karakter, men er opstået på grund af en misopfattelse med hensyn til menneskets kår og dermed af forældrenes forhold til deres barn. Barnet lever ganske vist videre, således som drengen i historien genopstår i sit træ, men på grund af faderens indstilling (hug) som et skin af det menneske, det kunne være blevet.

Historien er en fortolkning af syndefaldsmyten, idet faldet i »Det ukendte træ« ikke indtræder naturnødvendigt, fordi mennesket er belastet med arvesynd, men fordi den ældre generation gennem barnets opvækst giver det det hug, der får træet til at vælte. Den alternative mulighed går ud på, at mennesket akcepterer sig selv som et væsen på godt

og ondt og betragter sit afkom som et medmenneske, og det vil sige et individ, som på et for det selv egnet tidspunkt gennemfører den løsrivelsesproces, der er ukendt for forældrene, men som er forudsætningen for, at barnet kan blive et selvstændigt væsen.

Det er historiens mening, at sådan som forholdene er i dag, akcepterer forældrene ikke børnenes vilkår (fordi de ikke akcepterer deres eget), men påtvinger dem et i sidste instans selvopfundet skyldkompleks.

Inger Elbirk.

Er det tilladt at helbrede på sabbaten eller ej?

Det hændte at Jesus kom ind hos en af de ledende farisæere for at tage del i de forsamledes måltid. Men de var alle mistænksomme og holdt øje med ham. Thi se, en vattersotig mand stod foran ham. Da tog Jesus til orde og sagde til de lovkyndige og farisæerne: Er det tilladt at helbrede på sabbaten eller ej? Men de tav. Og han tog på den syge, helbredte ham og lod ham gå. Og til de andre sagde han: Hvem af jer ville ikke, hvis hans søn eller okse faldt i en brønd, straks trække dem op, selv om det var sabbat? Og ingen kunne svare ham derpå.

Da han nu så, hvordan de indbudte søgte op mod de øverste pladser ved bordet, sagde han følgende til dem: »Når nogen indbyder dig til fest, så sæt dig ikke øverst til bords; der kunne jo være indbudt en som er fornemmere end du, så værten der indbød jer begge ville blive nødt til at sige til dig: Lad denne mand få din plads. Du ville da med skam komme til at sidde nederst. Nej, gå hellere hen og sæt dig nederst, så er det muligt at han som indbød dig kommer og siger: Ven, sæt dig højere op! Det ville blive til ære for dig i alle gæsternes påsyn.

Thi enhver der ophøjer sig selv skal ydmyges; og enhver der ydmyger sig selv skal ophøjes.

Lukas 14,1–11.

I den ene af de skabelsesmyther der findes i Det gamle testamente fortælles bl. a. om klodernes tilblivelse. Først skabtes de to store lys, solen og månen, for at holde styr på tiden. Og derefter de andre lys, alle stjernerne. Den almægtige kaldte lysene frem af mørket, satte dem op på himlen og anviste dem deres baner, for at de skulle være tegn til

fastsættelse af højtider, dage og år. Således skabte gud tiderne, og størst iblandt disse er højtiderne. Til højtiderne regnede man, den gang da skabelsesberetningen blev til, også sabbaten, der jo er det store stridsemne i dagens tekst.

Mange har grundet over begrebet tid. I Det gamle testamente regnes med tre forskellige slags tider. Den første bestemmes af stjerner og kloder — den himmelske tid —. Den udmåles med så stor nøjagtighed at det er muligt mange år i forvejen at forudsige fx en solformørkelse.

På jorden findes en anden slags tid. Hver plante har sin tid, og hvert dyr har sin tid. Når deres tid er til ende, visner de og forgår. Og det samme gør menneskene. Også mennesket har sin tid. For den ene lang, for den anden kort, men for enhver svinder den hastigt hen. Som græs er menneskets dage (Ps. 103).

Men ved siden af disse tider findes også en tredie, nemlig højtiden. Når højtiden indfinder sig, bliver de andre tider sat ud af kraft, tiden i stjernerne og tiden på jorden blandt mennesker og dyr. De sættes ikke ud af kraft på den måde at de ophæves eller forsvinder, men deres betydning ophæves. En uforklarlig mægtighed overvælder alle, når højtiden indtræffer. Alle gribes af det samme, de samme tanker, den samme trang til taknemlighed, den samme oplagthed til at dele tilværelsen med hinanden, den samme glæde — glæden over simpelthen at være til. Selv midt i den smerte der aldrig forsvinder, midt i den skyld der aldrig ophører, aldrig udslettes, er højtiden en realitet, ikke en realitet der bagatelliserer skylden eller ophæver smerten, men en realitet der befaler den skyldige at være frimodig og tilsiger den lidende en medfølelse der gør det muligt for ham trods alt at elske livet.

Højtiden fejer alle jordiske modsætninger til side. Den velsigner alle, erklærer alle for hellige, ikke på grund af deres dyder eller fromhed, men fordi højtiden er over dem. Højtiden overvælder alle med sin mægtighed, med den kendsgerning der i skabelsesberetningen udtrykkes med ordene om gud der så alt hvad han havde gjort, og se, det var såre godt. »Godt« står der. Det er i denne sammen-

hæng ikke et udtryk for moralsk vurdering men for dyb glæde over tilværelsens fylde. Det skabte var herligt. Det var vidunderligt at leve. Så overdådigt var guds sindelag at der blev nok af alting i himlen og på jorden. En hærskarernes mangfoldighed af dyr og planter og mennesker.

Tom Kristensen har engang sammenlignet violinisten Fini Henriques med en dreng der leger med et lynende spejl og sender solpletter rundt i sit kammer, som spillende flammer. Sådant var også violinistens lystige melodier en munter leg, en unyttig ødslen med tid, en guddommelig lyst til overdådigt at give sig hen. Men, spørger Tom Kristensen, var det ikke akkurat det samme der skete, da verden blev skabt. Vi tænker os altid livet som et uendeligt slid og mener at det altså også må have været en såre alvorlig sag for den almægtige at skabe verden. Det kommer af vor trang til at tage os selv højtideligt. Vi har glemt at dyb alvor i virkeligheden er mere i familie med munterhed end med alvorlighed. Eller som Tom Kristensen udtrykker det — vi er vokset for meget, vi har glemt at da verden blev skabt blev der grumme guddommeligt leget. Der blev leget med storme og leget med sol, der blev leget med sfærernes klange, for den skabende gud var så vældig en knægt, at vi alle blev små og blev bange.

Menneskene blev bange, fordi de misforstod almagten. De forestillede sig den almægtige som en vredladen uberegnelighed, men verden er ikke blevet til som resultat af vrede eller anstrengelse. Deri har digteren sikkert ret. Han forestiller sig tværtimod en gud der leger, og skaber fordi hans sindelag er overdådig muntert, så muntert at han er i stand til at »lade fornyelsens sind vågne med et sæt i os alle«. Og mon ikke det er en meget god bestemmelse ikke alene af hvad skabelse er, men hvad højtid er — at det er noget der vågner, at en fornyelse indfinder sig.

Der har været tider i historien hvor højtiden var det givne midtpunkt i menneskets tilværelse, den givne forudsætning for at livet overhovedet kunne leves. Et år uden højtider var som et menneske uden ansigt. For moderne mennesker i Europa i dag eksisterer højtiden ikke mere,

eller næsten ikke mere. Der eksisterer protestanter og katolikker og ateister, eller hvad vi nu plejer at anse os selv for at være. Og vel har også vi vore højtider. Vi har jul, påske og pinse, og af og til forsøger vi også på anden måde at stille noget på benene og lade som om vi holder fest. Men højtiden er ikke mere hvad den var engang, ikke mere en forundring over at græsset gror og vinden blæser og verden er til, ikke mere et udtryk for at alle — også de bedrøvede, også de vantro, også de der føler sig fordømt eller fortabt — uvilkårlig gribes af den kendsgerning at nu er det godt at leve, nu er den ene ikke bedre end den anden, nu er alle lige, ikke fordi alle er lige gode, eller lige begavede, eller lige dygtige til at tjene penge, men fordi en ny realitet har indfundet sig, den realitet som Paulus kalder guds nåde, og som Jesus kalder at være barn på ny.

I teksten hører vi om nogle mennesker der er blevet vrede, nogle moralsk priselige mennesker. De er blevet vrede, fordi der er dukket en op iblandt dem der uden videre forstyrrer højtiden, forekommer det dem. Uden videre hjælper han et forhutlet menneske, uden at undersøge om den han hjælper nu også fortjener at blive hjulpet, og uden at spørge om det er det rette tidspunkt at gøre det på. Man kan også sige at de er blevet vrede af en grund som er den modsatte af hvad de selv tror, de tror at de forsvarer sabbaten, men i virkeligheden fornægter de den.

Sabbaten er den syvende dag i ugen. På seks dage skabte gud himlen og jorden, men på den syvende dag hvilede han. Og dog — også på den syvende dag skabte han noget. Han skabte højtiden. Han fuldendte sit værk på den syvende dag, hedder det i den gamle beretning. Han velsignede den og indsatte den på sin plads i dagenes række som en dag der har det særlige ved sig at den er skabt til hvile og jubel, højtid og taknemlighed. Men jubel — deri må vi uden tvivl give digteren fra før ret — det er en stemning der behersker ikke alene slutningen men hele den begivenhed som Det gamle testamente kalder skabelsen. Gang på gang hedder det i den gamle beretning at gud så hvad han havde gjort, og se, det var såre godt. Skaberen er ikke

alene tilfreds med sit værk, han er grebet af dyb glæde og uendelig jubel, og i denne jubel indstifter han den syvende dag som en dag der skal give mennesket del i den almægtiges glæde over den verden han har frembragt.

Det var meningen med den jødiske sabbat. Det vil sige, det var den oprindelige mening. I senjødedommen var sabbaten ikke mere nogen højtid, men en tung og besværlig pligt. Netop til sabbaten var der i tidens løb blevet knyttet så mange regler og bestemmelser, og sat et sådant bevogtningssystem i gang for at få disse bestemmelser overholdt at sabbaten for dem der tog bestemmelserne alvorligt var blevet forvandlet til et i virkeligheden temmelig anstrengende trællearbejde. Jesus fejer uden videre hele dette besvær til side og vender tilbage til sabbatens oprindelige betydning — at sabbaten er til for menneskets skyld, for at give alle del i skaberens glæde over den verden han har skabt, en glæde der bl. a. ytrer sig som der fortælles om det i teksten. Den finder sig ikke i at blive spærret inde i et reglement. Den tillader ikke den syge at være syg, hvis det er muligt at hjælpe ham. Sabbaten er med andre ord for Jesus ikke en begrundelse for at lade være med noget, men en begrundelse for at gøre noget, en begrundelse for at hjælpe, hvis det er det der er brug for. Han tog på den syge, helbredte ham og lod ham gå.

Manden har åbenbart ikke hørt til blandt de indbudte gæster hos den fornemme farisæer, i hvis hus dette fandt sted. Jesus lod ham gå, står der. Også værten lod ham gå. Men måske gik han bort med større højtid i sindet end den der fandtes hos dem der blev tilbage, en højtid der skyldtes at han havde mødt en medfølelse, »et fornyelsens sind«, der ikke alene gjorde ham rask, men gav ham mod til at leve og lyst til at leve.

Hos de andre, dem der blev tilbage, synes feststemningen at have vært temmelig mådeholden. De synes at have været alt for ivrigt optaget af at holde øje med hinanden og sikre sig de pladser de hver for sig mente at kunne gøre krav på. I det jødiske samfund havde placeringen en ligefrem skæbnesvanger betydning, større end hos os. Man havde

sin bestemte plads i samfundet, sin bestemte plads ved gudstjenesten, sin bestemte plads ved festlige sammenkomster osv. Vé den der vovede sig længere frem end han havde anseelse til. Det blev ham aldrig tilgivet. Og vé den der blev anbragt for lavt, han måtte føle sig forurettet, måtte forbande sit liv og hade sine omgivelser. Så stor en rolle synes placeringen at have spillet ved det gilde der berettes om i teksten, at det snarere blev til en vrangvillig sammenkomst end til en fest.

Men den situation kendes jo også hos os på mangfoldige områder, at det ligegyldige bliver vigtigt, bliver altoverskyggende og kvælende, og at det eneste vigtige bliver ligegyldigt.

Der er områder hvor vi nok kan skelne. Hvis et par mennesker holder af hinanden, er de ikke i tvivl om at kun ét er vigtigt, at de holder af hinanden og deler den tilværelse med hinanden der er deres. Men om deres tilværelse bliver fyldt med rigdom eller fattigdom, om de får megen medgang eller megen modgang, også det har sin betydning, men det er ikke vigtigt. Ikke i forhold til det der i deres indbydes forhold er det eneste vigtige.

Mere vanskeligt er det at indse at det også gælder på andre områder, at kun ét er vigtigt: — at den anden er et menneske. Hvad den anden desuden er, soldat, postbud eller apotheker — nå ja, det er ikke ligegyldigt. Det er nødvendigt at ikke alle er det samme. Det er praktisk at en er murer, en anden landmand, en tredje togfører osv. Så bliver der mulighed for mange måder at hjælpe hinanden på. Men bag alle forskellene er der en virkelighed som vi tit overser. Der er et menneske som hungrer og tørster efter liv, efter andre mennesker, efter barmhjertighed, efter medfølelse.

Hvorfor har vi så let ved at overse det, når vi har med hinanden at gøre? Hvorfor kvæles det mest betydningsfulde bestandig af det mindre betydningsfulde? Hvorfor fandt gæsterne i teksten det så nødvendigt at holde øje med hinanden og vogte på deres anseelse i stedet for at lade sig gribe af det, der var over dem, og som ville have fået dem

til at glemme alt det andet, hvis de havde oplevet det som det det var.

Den tyske tænker Fr. Nietzsche har engang sagt et mærkeligt ord: »Så længe menneskene har været til, har mennesket altid glædet sig for lidt. Dette alene, brødre, er vor arvesynd«. Og han har sikkert ret. Men hvad er grunden? Det svarer Nietzsche ikke på. Ikke direkte. Og dog findes der et svar, eller rettere — der findes to.

Det ene kommer fra skabelsesmythen i Det gamle testamente, det andet fra evangeliet. Mythen om skabelsen svarer: når du bestandig overser det mest mærkelige af alt i verden, det der gør selv hverdagen utrolig: — selve det at verden er til, at vi selv er til, at andre er det — er det fordi du har lukket dig inde i dig selv og sat dig uden for den lidenskab der beherskede den almægtige, da han skabte verden. Hans glæde var stor, står der, da han så hvad han havde gjort, thi se — det hele var hans, han fandt behag deri, fandt det såre godt. Og han ville at også menneskene skulle finde behag deri, finde behag i at leve.

Det andet svar kommer fra evangeliet. Det er et svar til den der har svigtet, den der har lukket sig ude fra den jubel som det er at leve. Eller sagt på en anden måde, det andet svar er Kristus selv, en påstand om guds sindelag, en påstand om at den der har svigtet ikke af den grund selv er blevet svigtet. Thi dette er guds sindelag at han forbarmer sig over alle der svigter. Ingen kan ved at svigte blive fri for hans allestedsnærværelse, hans medfølelse. Det er det nærgående ved evangeliet at det simpelthen ikke er muligt at få det væk. Det er muligt at være ligeglad. Og det er vi vel nok for det meste. Men det er ikke muligt at få det væk. Det bliver ved sit, ved sin påstand om at det er et menneskes pligt at være salig, ikke fordi man har fundet noget at råbe hurra for hos sig selv, men fordi tilværelsens egentlige virkelighed er en almægtig vilje, ikke en vilje til retfærdighed — »retfærdigheden er en frygtelig ting« (Dürrenmatt), hvis den er konsekvent — men en vilje til at lade nåde gå for ret, en vilje til forbarmelse.

Vi véd alle at sådan er det. Men det fatale er at vi tror

det ikke. Ikke for alvor. Vi nøjes med at vide det, og det hjælper os ikke stort. Selv den mest utvivlsomme viden bliver som viden betragtet i det lange løb trivielt. Og det spørgsmål trænger sig på, som vi også kender andet steds fra: hvad fattes os endnu? Svaret er kort og klart: der fattes os kun ét eneste, det vigtigste af alt — evnen til at tage evangeliet alvorligt.

Knud Hansen.

Folkelighed og Eksistens

Bukdahl har kaldt sin nye Bog: Folkelighed og Eksistens. Ordet folkelig er ikke til at oversætte. Ordet er blevet præget af Grundtvig og siden i over et Aarhundrede anvendt i den grundtvigske Debat. Derigennem har det faaet sit Indhold. Ikke mindst har det betydet, at »det folkelige« i Debatten ofte er set i Forhold til »det kristelige«: og dette Forhold er, som Grundtvig siger, et dunkelt Forhold; men en eller anden Forbindelse er der. Bukdahl er klar over disse Vanskeligheder og skriver: »Folkeligheden lader sig ikke saaledes begrebsmæssigt omkredse, den er i Virkeligheden kun knyttet til Danmark og med Grundtvig som Kilde og som et bærende Grundlag for Højskolen.« Det folkelige angaar hos Grundtvig ikke blot det nationale, men ogsaa noget socialt, og væsentlig for den grundtvigske Opfattelse af det folkelige er, at det rummer et universelt Syn.

Hvad Ordet Eksistens angaar, er det i sig selv ikke klarere og bruges i Dag i helt forskellige Betydninger. Naar Bukdahl anvender Ordet, gør han det i Tilknytning til Kierkegaard. Ordet »Øjeblikket« siger hos Kierkegaard noget af det samme som Eksistens. »Øjeblikket« er for Kierkegaard et Punkt i Tidens Linie, der rammes af en Linie ovenfra og faar et Forhold til noget evigt. Saadan er ogsaa Ordet Eksistens bestemt ved et Forhold mellem Tid og Evighed, og dette Forhold set som et Valg, et Enten-Eller i Tiden, og Bukdahl vil sige, et Valg ikke blot for det enkelte Menneske, men ogsaa for det enkelte Folk.

Bukdahl er for klog til at give en enkel Definition. Men efterhaanden som man læser Bogen, faar man en lang Række Antydninger, der viser, hvad Bukdahl tænker paa. Hen imod Slutningen siger han om den Vision, vi møder hos Birgitta af Vadstena, at den »kan skabe bestaaende Virkelighed, saa Stoffet maa bøje sig for det i Mennesket, der ikke er underlagt dets Vælde og Tyranni, for det eksistentielle, som Kierkegaard mente var et Barn af det timelige og det evige, og som derfor giver den menneskelige Værdighed dets sande Signatur«.

Det er ud fra disse Forudsætninger i Folkelighed og Eksistens, Bukdahl gaar til Værket at skildre dansk og nordisk Folkeliv. Først ven-

der han sig til Danmark for at skildre Vækkelserne: den grundtvigske og den indremissionske Vækkelse og begge med Rodforbindelse tilbage i den gudelige Vækkelse i Arhundredets Begyndelse. Ogsaa Brandesianismen betragter Bukdahl som en Vækkelse, en Vækkelse blandt den akademiske Ungdom. Siden vender han sig til de andre nordiske Lande for at skildre deres Folkeliv belyst ved nationale og religiøse Bevægelser i Folket og ved enkelte store Skikkelser.

Af de to Ord Folkelighed og Eksistens er Ordet Folkelighed særlig knyttet til Grundtvig og Ordet Eksistens til Kierkegaard. Allerede i Titlen angiver Bukdahl, at de Vækkelser og det Folkeliv, han skriver om, ses ud fra de to Hovedskikkelser i dansk Aandsliv: Grundtvig og Kierkegaard. Grundtvigs Navn er vi vant til at sætte i Forbindelse med Vækkelserne, saa det kan ikke undre os at se Forbindelsen hævdet ogsaa af Bukdahl. Men der kommer noget til. Enhver der er fortrolig med Bukdahls Tankegang, ved, hvor stor Betydning han til lægger den gudelige Vækkelse. Den er for ham Pantet paa, at en aandelig Fornyelse kan komme fra Folket selv, fra Almuen, fra den menige Mand. Han understreger stærkt Vækkelsens lutherske Karakter. De to Bøger, »de gudelige« holdt sig til, var Luthers Postil og Kingos Salmebog.

Alt dette er ikke blot Fortid. Der kan i Kraft af denne Grund stadig være en Forbindelse mellem Grundtvigianismen og Indre Mission, naar Grundtvigianismen ikke flyder ud i en bleg religiøs Humanisme, og Indre Mission holder sig klar af Pietisme og Metodisme, og begge fastholder Forbindelsen med den lutherske gudelige Vækkelse. Der vil stadig være Forskelle nok, fordi det grundtvigske er andet og mere end noget blot luthersk. Men de reformatoriske Forudsætninger kan være Fælleseje.

Men Vækkelserne kan have en Forbindelse ikke bare med den gudelige Vækkelse, Jacob Christian Lindberg og Grundtvig, men ogsaa med Kierkegaard. Bukdahl hævder, at baade den indremissionske og brandesianske Vækkelse var paavirkede af Kierkegaard, og at det samme gælder store folkelige Skikkelser som Kold og Christopher Bruun. Denne Sammenhæng er ikke før kommet saa klart frem som i Bukdahls Bog.

Georg Brandes læste i sin Ungdom Kierkegaard. Han skriver 1861: »Afsluttende uvidenskabeligt Efterskrift har paa en Gang kastet mig ud af alle Forskansninger. Er han ikke Danmarks eller Verdens største Mand? Og dog, Gud bevare mig for ham, saa kommer jeg aldrig til at leve. Jeg maa skamme mig som en Hund ved at give mig ud for Tænker, jeg, et daarligt Hoved, et usselt Hoved, et kraftløst, jammerligt Menneske. Kierkegaard er det eneste Menneske, for hvis Storhed jeg føler mig som intet.« Denne Respekt for Kierkegaard holdt sig hos Brandes Livet igennem. Det sidste Skrift, han læste, var »Sygdommen til Døden«, vel det ypperste Skrift fra Søren Kierke-

gaards Haand og det Skrift, hvor hans Menneskesyn — hans Antropologi som Bukdahl siger — kommer klarest frem.

I Brandes Lidenskabelighed var der vel ogsaa noget kierkegaardsk? Har man i sin Gymnasietid haft brandesianske Lærere, ved man, at Brandes ikke havde talt og skrevet forgæves. Disse gamle Lærere havde ogsaa under de graa Haar bevaret Gnisten fra deres Ungdom, en Gnist, der krævede af dem, at de selv i Fornægtelsen forholdt sig absolut til det absolutte.

Men Bukdahl hævder, at Kierkegaard ogsaa laa bag den anden Vækkelse, bag Indre Mission, »som end kun delvis og ikke saa direkte som bag Brandesianismen«. Hjertets Renhed er at ville eet, sagde Kierkegaard, og det var noget, som baade Brandesianere og Indremissionsfolk forstod. De to Bevægelser havde ogsaa noget fælles i deres Angst for Frisind, skriver Bukdahl. Og mon ikke han har Ret i det? Mens der af den grundtvigske Bevægelse er opstaaet frie Menigheder og Friskoler og lagt Grunden for en radikal Mindretalslovgivning i aandelige Spørgsmaal, har de to andre Bevægelser ikke efterladt sig Spor af den Art.

Indre Mission opstod af Halvtredsernes Røre, der let kunde have ført Bevægelsen ud i en frikirkelig Indstilling, men her var det, Vilhelm Beck greb Tøjlerne og fastholdt Vækkelsen i Folkekirken, ja, i den Grad, at endnu i Dag har Indre Mission ikke kunnet tænke sig endsige vovet at skabe en Valgmenighed, skønt Loven aabnede Mulighed for det, og de indremissionske Lægfolk tit nok var inderligt utilfredse med den Præst, de havde. Indre Mission har ogsaa været en trofast Vogter af Folkeskolen, hvor verdslig den end kunde synes Missionsfolkene: man var ængstelig for alle Brud. Først i Dag kan man i de Kredse spore et begyndende Friskolerøre.

I den tredie Vækkelse, den grundtvigske folkelige Vækkelse, er for Bukdahl Hovedmanden Ludvig Schrøder. »Det laa ham fjernt at paatrykke en Bevægelse sit Stempel, som Brandes og Vilhelm Beck havde gjort det.« Schrøders Styrke var »en genial Sans for Forholdet mellem Idé og Vækstvilkaar«. Bukdahl har ofte i Foredrag fremhævet Ludvig Schrøders Betydning. Det er godt, at han nu ogsaa har nedfældet sin Opfattelse skriftligt. Schrøder havde set, at Gromulden i Aarhundredets Begyndelse var den gudelige Vækkelse, og han havde forstaaet, at Kold var Manden, der gjorde Højskolen til Højskole. Saa forskellig Kold personlig end var fra ham selv, saa byggede Schrøder alligevel paa ham.

Bukdahl gaar her ind i den gamle Strid om Højskolen i Soer og den koldske Højskole og tager klart Parti for den sidste. Planerne om Skolen i Soer var uden Saft og Kraft. »Efter 1864«, skriver Bukdahl, »blev overalt det koldske Syn med Forbindelse af Vækkelse — Oplivelse sagde han — og Oplysning grundlæggende, men med Tilknøtning til det baade vækkende og oplysende Element i Grundtvigs

store nordiske Mytologi og hans Verdenshistorie og da især hans Sange og Salmer.«

Bortset fra Skriftet om Nordens videnskabelige Forening tillægger Bukdahl ikke Grundtvigs Højskoleskrifter nogen Betydning. Det er vist stort set rigtigt. Men mon ikke man dog skulde undtage ogsaa Skriftet »Til Nordmænd om en norsk Højskole«? Som Plan betragtet viser det Grundtvigs Svaghed; for han tænkte sig kun een Højskole i hvert af de nordiske Lande. Men som Vision betragtet viser det hans Styrke: for Visionen var, at hvert af de nordiske Folk skulde have sin egen folkelige Oplysning. Men Bukdahl har i alle Tilfælde Ret i, at Højskolen ikke var et pædagogisk Skrivebordsanliggende. Den maatte forstaaes ud fra den gudelige Vækkelse og ud fra Kold.

Bukdahl har i forskellige Sammenhæng forsvaret Kold mod en akademisk Nedvurdering. Bukdahl henviser til, at Grundtvig selv paa sine gamle Dage, vakt til Forstaaelse af Marie Toft, gik ind for Kold. Da han i 1853 i Anledning af sin 70 Aarsdag fik en større Pengesum til at rejse en Højskole for paa Rønnebæksholm, vilde han have Kold til Forstander. Men saa døde Marie Toft, og Planen maatte opgives. Men ogsaa naar det gjaldt Højskolen paa Marielyst, tænkte Grundtvig først paa Kold som Forstander. Det Skel, nogle har villet anbringe mellem Grundtvig og Kold og mellem en grundtvigsk og en koldsk Skole, kan ikke opretholdes.

Paa Vennemødet 1865 vendte Grundtvig sig mod Folk som Otto Møller, Skat Rørdam, Fenger, Hammerich og Grove, der ikke delte hans Syn paa Kold, og sagde: »Det har forbavset og bedrøvet mig, at ingen, der har talt om det folkelige, har nævnt den Mand, der har ladet Modersmaalet lyde højt og kraftigt som ingen anden, jeg mener Kold fra Fyen.«

Bag Kold ser Bukdahl Kierkegaard. Kolds Maade at holde Skole paa kalder Bukdahl Eksistensmeddelelse, altsaa det, som Kold kaldte Oplysning om Livet som en Kamp mellem Liv og Død: »Afgørende for begge var ikke alene Virkelighedsproblemet, men ogsaa Forkyndelsens Følge, den at »træde i Karakter«, altsaa, at det ikke blev ved det lyriske, det stemningsfulde, det begejstret besættende.« Kolds Kritik af Trier er oplysende. Da den unge Trier begejstret fortæller Kold om, hvordan han kunde faa Eleverne til at lytte, siger Kold skeptisk: »Spørgsmaalet er, om De har tiltalt deres Hjerter eller *kun* deres Fantasi.«

Bukdahl tager ikke bare Standpunkt i Sagen om Kold, men han begrunder indgaaende sit Standpunkt. Man kunde ønske, at Folk, der har en anden Opfattelse, vilde benytte Lejligheden til at tage en Dyst med Bukdahl og prøve hans Argumenter. Det ville ikke blive en kedelig Forestilling.

Opgøret kunde ogsaa tages i Forbindelse med, hvad Bukdahl skriver om Christopher Bruun. Ogsaa bag ham staar Kierkegaard og maa-

ske mere bevidst end for Kold, og han har en lignende selvstændig Stilling i den norske Højskoles Historie som Kold i den danske. Der er Folk, der vil være tilbøjelige til at affærdige baade Kold og Christopher Bruun som Pietister. Men det er for nemt at komme om ved dem. Kold maa ses paa Baggrund af den gudelige Vækkelse, og Christopher Bruun kan ikke forstaas uden Haugianismen som Baggrund. Men derfor er han alligevel ikke Pietist. Naar Christopher Bruun tidlig maatte holde op med at holde Højskole, hang det blandt andet sammen med, at han fik de norske Pietister imod sig. De vejrede et Frisind hos ham, som de ikke kunde affinde sig med.

I »Folkelige Grundtanker« skriver Christopher Bruun: »Jeg havde læst Kierkegaard. Han har lært mig at underkaste den Smule Læserkristendom, jeg ejede, en skarp Prøvelse. Det var blevet mig klart, at jeg ikke kunde paatage mig at undervise andre i at blive Kristen, thi hvis jeg overhovedet var en Kristen, saa var det en over al Beskrivelse daarlig Kristen. Derimod synes jeg nok, jeg vidste lidt om, hvad det var at være Menneske. Og det troede jeg nok, jeg kunde sige andre Mennesker lidt om. Men jeg vilde gerne tro, at det ligefrem var en kristelig Gerning, jeg gjorde, at Gud endelig vilde have det gjort. Og jo mere jeg fik de mægtige imod mig, des mere tørstede jeg efter at vide, at jeg havde Gud med mig og gik i hans Ærinde. Nu skal jeg med Guds Hjælp gerne kæmpe mod hele Verden for det menneskeliges Ret.« Denne Sans for noget menneskeligt, som ikke først skal omvendes eller kristnes, er ikke pietistisk. Men den er karakteristisk netop for Christopher Bruun.

— — —

Man kunde følge andre Linier i Bukdahls Bog end den, vi har fulgt. Der er spændende Ting om Grundtvig som Digter, og der er en fin, forstaaende og dog forbeholden Skildring af Bjørnson. Men den Linie, vi har fulgt over Vækkelserne, Kierkegaard og Kold er Hovedlinien.

Men der er endnu et vigtigt Perspektiv, som maa med. Bukdahl indleder sin Bog med et Kapitel, han kalder »Romersk Optakt«, og slutter med to Kapitler: »Norden og Universaliteten« og »Olavssynet og Norden«. De tre Kapitler spænder Bogen ind i en universel Sammenhæng. En Sammenhæng, som ikke opfatter det universelle som en kvantitativ Størrelse, men som noget kvalitativt, der har sin Grund i Menneskesynet. Det gælder Bukdahls Syn paa de nordiske Folk, og det gælder hans Syn på Højskolen. Bag hans Kritik ligger et universelt bestemt Menneskesyn.

Det er egentlig det samme Menneskesyn og Folkesyn, vi møder hos Grundtvig, men ofte indhyllet i en Uklarhed, der hænger sammen med den nationale Gæringstid, da det blev til. Hos Bukdahl er Synet udfoldet i sin indre Konsekvens. I Hellig Olav finder han et Symbol for sin Universalisme. Og realistisk kommer den os i Møde i Birgitta-

skikkelsen. Her er romersk og svensk Kulturtradition forenet i en stor Kvindeskikkelse.

Bukdahl har tegnet, hvad han selv kalder et Kulturmønster. Og han evner det, fordi han er dybt fortrolig med alt, hvad han skriver om i denne Bog. Fortroligheden sætter Intuitionen fri, saa han kan omkredse sit Emne og slaa ned paa det væsentlige. Men hvad der udmærker Bogen er ikke bare, at han kan trække de store Linier op, men ogsaa hans Sans for de fine Nuancer i Opfattelsen. Og netop paa Baggrund af denne Rigdom af Nuancer og Mellemtoner træder Bogens store Linier og universelle Syn saa meget klarere frem.

Holger Kjær.

Thanings Grundtvigbog

Kaj Thaning: For Menneskelivets Skyld (Gyldendal).

Grundtvig er ofte blevet skildret som den store ensomme der livet igennem, dag og nat, sad ved skrivebordet, i årevis uden at gå i seng, ud på natten skruede han lampen lidt ned, lænede sig tilbage i sofaen, blundede en times tid eller to, og tog så fat igen. Og han er blevet skildret som den store utilnærmelige, der ikke kunne tale med folk, eller ikke gad — og i det hele taget var vanskelig at komme nær. Begge dele er delvis rigtigt.

Et studerekammermenneske var han som ikke mange andre. Men Thaning viser at han ikke af den grund blev en monologproducerende enetaler, der ikke kunne høre hvad andre sagde eller se hvad der skete omkring ham. Det kunne han i høj grad. Han befandt sig bestandig i dialog med sin samtid og med fortiden og dermed også i en uophørlig dialog med sig selv, i et stadigt selvopgør.

Det er rigtigt at han læste meget, han betegner sig selv som en bogorm, men han var også i stand til at udtrykke sig mundtligt, både på tomandshånd og på anden vis. Han kunne holde en stor forsamling fast når han talte. »Ved sin første politiske optræden, da han havde stillet sig som kandidat til rigsdagen for Nyboderkredsen (1848) fangede han marinernes øren ved, i modsætning til de andre, at tale folkeligt til dem. Han fik ikke stemmer nok. Vælgerne sagde det var fordi der ikke var hemmelig afstemning. Man skulle stemme til protokols, og ved den ene protokol sad marinernes chef, som selv var kandidat! Men ved det senere suppleringsvalg i Præstøkkredsen, blev han valgt ved kåring. Han talte så sjællenderne forstod det. Det var som noget rørte sig bag ved skindet, som en af dem sagde. Studenterne fængslede han, da han på Borchs kollegium i 1838 på opfor-

dring holdt sine samtidshistoriske foredrag, »Mands Minde«. På Skamlingsbanken holdt han en stor forsamling i ånde i halvanden time. Men at han også selv kunne lytte bevidner en svensker der kaldte ham for en »konversationens skald«.

Også arbejdede Grundtvig bestandig med sproget. Thaning fortæller at han engang fik fat i en nyudkommen ordbog over det danske sprog, og at da han nogle dage efter fik besøg af en ven, lagde venen mærke til at værket næsten var gnavet igennem — så at sige slidt op. »Mon nogen dansker har været i besiddelse af så stort et (dansk) ordforråd som han! Fra barn af »mærkede« han ord. Han tog dem bevidst til sig. I sin drengetid tilegnede han sig det sjællandske sprog, og i Thyregod hørte han jydernes. Han lagde mærke til, når de blev vrede. Så stod deres ord, som var de »prentede«.

Af opdragelse er Grundtvig barn af den orthodoxe lutherdom med pietistisk islæt, af naturel er han forslugen på tilværelsen, og især på historiens talløse brogede begivenheder. Som syvårig hørte han om den franske revolution og anede noget skæbnesvangert, som ung blev han romantiker, sværmede for det gamle Norden og ville vække sin samtid til dåd og bedrifter. Efter omvendelsen i 1810 blev han igen lutheraner, men bevarede bevidstheden om at være kaldet til at vække til dåd. Samtidig blev han holdt fast af sin interesse for historien, skrev en Verdenskrønike, en dommedagsprædiken, hvor alt blev omkalfatret og bedømt efter den nyomvendtes målestok: — biblen i orthodoxes fortolkning. Senere mildnes hans iver, han udgiver Dannevirke, oversætter Saxo og Snorre. Og meget andet sker.

Det bliver på denne baggrund forståeligt at Grundtvigs hovedproblem måtte blive spørgsmålet om kristendommens forhold til menneskelivet. Det var om dette spørgsmål Kaj Thaning skrev sin disputats »Menneske først —« (1963), og det er herom hans nye bog drejer sig. Den indeholder kvintessensen af de resultater han den gang kom til, men i en mere ligefrem fremstilling, og uden at der af den grund er slækket på noget, hverken i synspunkt eller begrundelse.

Undertitlen er »Grundtvigs opgør med sig selv«, et opgør der især finder sted i forbindelse med hans Englandsrejser, og som første gang får et offentligt udtryk i fortalen til »Nordens Mythologi« af 1832. Den tidligere Grundtvig-forskning har ikke i tilstrækkelig grad været opmærksom på dette omsvings betydning. Den har nok været opmærksom på at der med Englandsrejserne skete noget, og at Grundtvig fra nu af fik øje på det borgerlige liv og samfundslivets problemer. Men pointen er at der først og fremmest skete noget andet, nemlig at Grundtvig fik et nyt syn på menneskelivet i det hele taget, fordi han fik et nyt syn på hvad kristendommens er. Eller omvendt. De to ting lader sig ikke adskille.

Af opdragelse var Grundtvig som sagt et barn af den lutherske orthodoxi, som han havde lært den at kende igennem sin fader

Johan Grundtvig. Men i virkeligheden var denne kristendomsopfattelse en religionsform, »der var langt ældre end kristendommen, men som havde præget den vesterlandske kirke i umindelige tider: — synet på menneskesjælen som en fremmed i verden, hvis mål det var at befri sig fra de jordiske lænker for at nå frem til den evige salighed. Livet på jorden er en prøvetid, en beredelsestid. Menneskelivet er noget foreløbigt. Det virkelige liv begynder først efter døden. — Denne grundtanke findes i gamle ikkekristne religioner, men har også spillet en stor rolle i den kristne kirke. I kristen dragt bliver mennesket en pilgrim der stræber mod det ny Jerusalem uden at lade sig binde af noget under vandringen her på jorden. I Udby præstegård var Grundtvig vokset op med dette indtryk af kristendommen, og ud fra dette synspunkt har han også forstået f. eks. Kingos langfredagsalmer. Omvendelse, anger og bod var de midler der skulle anvendes for at nå målet, saligheden hisset«.

Mod dette kristendomssyn gør Grundtvig oprør i sin romantiske ungdom under sin betagelse af de nordiske myther, men vender tilbage til det igen efter omvendelsen i 1810. De følgende år er han bibelkristen og ivrig efter at korrekse alle og enhver i nutid og fortid med den hellige skrift som målestok, orthodoxt fortolket. Heller ikke »den mageløse opdagelse« i 1825 medfører fuld befrielse. Den befrier ham fra den orthodoxe skriftfortolkning. Det bliver muligt at indrømme at der findes myther også i bibelen. Hvad kristendom er, afgøres ikke af hvad der står skrevet i de kanoniske bøger. Der har været kristendom til, før bøgerne blev til. Vil man vide hvad kristendom er, skal man ikke spørge bøgerne, men menighedens bekendelse.

Alligevel blev Grundtvig ikke ved denne bekendelse befriet fra sin trang til at korrekse tilværelsen. Ved en senere lejlighed omtaler han »højtyskerne« som besat af »den nagelfaste grille at Vorherre har skabt verden helt forkert, og at de derfor måtte se at få den skabt om efter deres eget hovede og den rene fornuft«. Og han omtaler i samme forbindelse sig selv og indrømmer at han i en lang periode af sit liv har været besat af lignende forestillinger og ment at det måtte være muligt at omskabe verden og menneskene efter ideen. I årene efter 1810 var det bibelen (i orthodox forklaring) der repræsenterede den idé hvorefter alt skulle rette sig, i årene efter 1825 var det trosbekendelse. I begge perioder forstod han kristendommen som noget fjendtligt over for menneskelivet. Mennesker skulle vækkes til bevidsthed om verdens syndighed og stimuleres til forsagelse i forvisning om at det sande liv først begynder på den anden side af døden.

Senere har han ikke alene opgivet denne forestilling. Han bekæmper den af alle kræfter som dæmonisk og umenneskelig og erklærer at han fra nu af ikke ønsker at omskabe nogen. Jeg vil ingen umuligheder og bryder mig ikke om glimrende sejre, erklærer han. Men ét

vil han, han vil »tale livets og menneskenaturens sag, så godt han kan«.

En omvendelse må altså have fundet sted. Hvornår den fandt sted, hvordan den forløb, hvad der var baggrunden for den, og hvilke konsekvenser den fik, det er derom Thanings bog drejer sig. Den er altså ikke en gennemgang af Grundtvigs værker fra først til sidst — han skrev så meget at det menes at ville fylde 120—30 tykke bind, hvis det hele blev trykt — heller ikke en biografisk fremstilling af hans livshistorie fra fødsel til død, men en koncentration om de spørgsmål som står i forbindelse med det omslag i hans liv der — som Thaning ser det, og også giver gode grunde for — ikke alene gjorde ham til et nyt menneske, men gjorde ham til en central skikkelse i det 19. århundredes Danmark i det hele taget.

Omslaget fandt som nævnt sted i forbindelse med Grundtvigs rejser til England i årene 1829, 30, 31 — ikke sådan at forstå at ikke også andet spiller ind, hans romantiske ungdom, hans optagethed af Nordens myther, hans omvendelse i 1810, hans historiske studier, hans opdagelse af Irenæus osv., men sådan at forstå at det er i den nævnte periode at det egentlige nybrud finder sted.

Thaning har gjort langvarige arkivstudier og gennemgået de mange udkast til fortalen til »Nordens Mythologi« 1832, hvor det nye for første gang kommer til udtryk. Udkast efter udkast er blevet kasseret indtil han nåede frem til den formulering han kunne stå ved. Det har gæret i ham længe under arbejdet med disse udkast, et helt år næsten, inden det nye syn helt har afklaret sig. Han måtte, som Thaning gang på gang nævner det i sin bog, skrive sig til klarhed. Thanings redegørelse for denne udvikling er meget omhyggelig. Den virker overbevisende, men det ville føre for vidt at gøre nærmere rede for den her.

Også ville det føre for vidt at komme ind på alle de tilskyndelser der i forbindelse med Englandsrejserne kan have været medvirkende til det nyes gennembrud — mødet med England, den engelske frihed og virkelyst, respekten for det frie ord (i parlamentet, Hyde Park og andre folkeforsamlinger), mødet med Clara Bolton osv. I stedet skal blot ganske kort gives et par antydninger af hvori det nye består.

Det består for det første i at Grundtvig får et nyt syn på menneskelivet. Livet betragtes ikke mere som noget der blot har betydning ved at være en forberedelsestid, hvor opgaven ikke er at leve, men at berede sig på engang at komme til at leve, nemlig når man ved døden udfries fra denne onde verden og får del i den evighed der skænkes dem der har stridt den gode strid og gjort sig værdige til frelsen. Tanken om døden som en befrielse bliver opgivet. Døden bliver fra nu af tværtimod den store fjende der er livets absolutte modsætning. Og livet bliver ikke noget der engang skal komme, men noget der er — livet i hverdagen med alle dets opgaver af timelig

art, livet i folket med alle de krav og spørgsmål som hører folkelivet til, spørgsmålet om frihed og folkestyre, ret og uret, sandhed og løgn, samfundets indretning osv. Er det muligt at skabe et samfund »hvor få har for meget og færre for lidt«.

For det andet betyder det nye en opdagelse af at der også findes sandhed uden for kristendommen, hvad Grundtvig ikke hidtil ret havde kunnet forestille sig, selv om spørgsmålet længe havde ulmet i ham. Han rejste som bekendt til England for at studere angelsaksiske håndskrifter, men Thaning gør opmærksom på at hvad han egentlig ville med dette studium var at finde ud af om det første møde mellem hedenskabet og kristendommen betød at nordboernes tanker blev kasseret af de kristne. Og han opdagede da, at det gjorde de ikke. Egentlig havde dette spørgsmål, om end på en anden måde, beskæftiget ham også i hans romantiske ungdom. Han havde den gang løst problemet ved at lade kristendommen og den nordiske ånd indgå en sådan forbindelse med hinanden, at de gik op i en højere enhed og blev to forskellige udtryk for det samme. Høje Odin, Hvide Krist, slettet ud er eders tvist! Nu ser han at denne sammenblanding måtte føre til en forfalskning af dem begge. Han adskiller dem radikalt. Kristendommen er ét, og Nordens Ånd noget andet. Men deraf følger ikke at de nordiske myther er lutter løgn. Det er netop hvad de ikke er. Også de er udtryk for sandhed og i stand til at sige noget om hvad det er at være menneske. Kort efter indser han at dette også gælder Shakespeare, som han kalder den største hedenske profet i kristenheden, og at det til hans egen overraskelse endog gælder hans egen samtids »naturalister«, som han hidtil havde bekæmpet. Han har det tilfælles med Shakespeare og naturalisterne og mange andre ikke-kristne, at han — og de — opfatter mennesket som noget andet og mere end et væsen der består af materielle behov. Også Sokrates var en hedning med sandhed i sin mund. Hvad ikke mindst Kierkegaard som bekendt bestandig med iver forfægtede.

For det tredje bestod det nye i en ny opfattelse af kristendommen. Kristendommens indhold var nu ikke mere et krav om forsagelse af det dennesidige. Enhver tanke om at det skulle være muligt at frelse sig selv ved at forsage det timelige og fornægte sin natur, eller at man ved at foragte verden skulle blive i stand til at leve et nyt liv, bliver nu totalt afvist. Det er sin egen fortid Grundtvig her siger nej til, den orthodoxe lutherdom der havde været hans skæbne, indtil han forstod at evangeliet om Guds velbehag ikke er noget man kæmper sig til men noget der bliver en givet. Han ser nu hvad følgen var af dette selvpineri som den kirkelige rettroenhed hidtil havde praktiseret. Følgen var naturligvis »at det gamle menneskeliv, der aldeles blev givet til pris, dagligt klarere gik pokker i vold, mens hvad der kaldte sig det nye liv enten slet intet liv var, slet ingen kraft havde, slet ingenting gjorde, uden i det højeste at skrive dogmatikker og

lære dem udenad — eller det såkaldte nye og åndelige liv blev et umenneskeligt liv, ret et fandens liv, der førte krig med alt menneskeligt, og løftede under alle slags falske navne den selvrådighed og selvklogskab til skyerne, som altid har hørt fanden, den menneskemorder til.

En anden måde — for Grundtvigs vedkommende — at sige det samme på er, at han bytter om på påske og langfredag. Påsken må komme først, ellers misforstår du langfredag. Søren Kierkegaard havde i sin tid, i »Indøvelse i Christendom«, sagt præcis det modsatte. Han havde talt om at være samtidig med Kristus i hans fornedrelse og gjort det til en betingelse for at kunne tilegne sig troen på den himmelfarne.

Grundtvig afviser denne »énsidige betragtning af Herrens lidelse og død«, der igennem mange århundreder var fastetidens særlige program, som en misforståelse. Den har ikke sin grund i kristendommens ånd, men i »munkeliv og munkesæder, der vel i middelalderen var tilgivelig«, men som hvad nutiden angår »højtidelig må afvises som en afvej«. — »Derfor ingen korset gribe, før med Herren han opstod«.

For det fjerde betød det nye en frigørelse med hensyn til bibelsynet. Et skridt på vejen til denne frigørelse havde været »den mangeløse opdagelse« 1825. Opdagelsen gik ud på at der var kristne mennesker til, før de skrifter blev til, hvorpå den senere kirke begrundede sine trossætninger. Troen kan altså ikke i den ældste menighed have været afhængig af postulatet angående bibelen. Hvad der var kristendom fik man ikke at vide ved at læse i skrifterne men ved at tage del i menighedens liv, lovsangen, bekendelsen og sakramenterne. Især hæftede Grundtvig sig ved trosbekendelsen ved dåben på en skæbnesvanger måde. Den blev ham det middel hvorved han ville skabe en »ren« kirke, en bekendelseskirke. Det kunne ske enten ved at udelukke alle dem fra kirken der ikke var i overensstemmelse med bekendelsen, eller ved at alle som havde den rette tro trådte ud af statskirken og dannede en kirke for sig.

Denne kirkelige skilsmisse bliver nu opgivet. For det første skifter han syn på selv bekendelsen. Den er ikke mere et dogmatisk bevis fra fortiden, men et levende ord der kun er levende for troen som et ord i nutiden. Troen kan ikke bevises, hverken ud fra skriften eller ud fra en ældgammel bekendelse, om den så går aldrig så langt tilbage i tiden. Troen er i denne verden ganske værgeløs, den kan kun bekendes. Og netop derved er den tro. For det andet opgiver han tanken om en »ren« kirke, etableret ved hjælp af den rigtige bekendelse, dels fordi det ville føre til en folkelig splittelse, dels fordi medlemmerne af den »rene« kirke næppe ville kunne undgå at blive behersket af en alt andet end kristelig selvretfærdighed. Der må være plads i statskirken — senere — folkekirken — for alle bekendelser,

både for rationalisterne og ham selv. Statskirken bør begrænses til at være en borgerlig ramme om selv stærkt divergerende anskuelser.

For det femte — ja der er flere punkter endnu. Men det skal blot antydes: tankerne om højskolen, tankerne om forholdet mellem natur og ånd, om menneskeslægtens levnedsløb og det enkelte menneskes forhold hertil, om det levende ord. Og så de mange salmer der myldrer frem netop efter 1832.

Til slut blot et Grundtvig-citat, hvorom Thaning udtaler at hvis man skulle anbringe en overskrift over Grundtvigs liv måtte det blive følgende: »— enten det er tysken eller latinen jeg bekæmper, eller friheden eller kristendommen jeg priser og ophøjer, så er det bestandig for livets, for menneskelivets skyld, som — for at blive varigt og lykkeligt — nødvendig må følge sandheden, der åbenbarer virkeligheden, da det ved at løbe efter et falsk skin nødvendig styrter sig i en bundløs afgrund og bliver dødens rov«.

Thaning har siden sin Grundtvig-disputats ofte måttet stå for skud. Hans nye bog viser at han ikke af den grund har mistet kampmodet. »Leer ist noch nicht die Pulvertasche« (Altes Jägerlied).

Knud Hansen.

Askov Højskole

1. nov. 1970 - 31. okt. 1971

Året indledtes den 1. november med åbningen af det 6 måneders vinterkursus, hvortil 231 elever havde indmeldt sig. Der var, mod sædvane, overtal af mandlige elever, idet elevtallet fordelte sig med 123 mænd og 108 kvinder. Heraf var der 18 udlændinge, overvejende amerikanere.

I begyndelsen af juli måned afholdtes i samarbejde med Dansk Flygtningehjælp et 14-dages højskolekursus for flygtninge. På dette var der 22 elever. Undervisningen blev varetaget dels af højskolens lærere og dels af Flygtningehjælpens sproglærere.

Som gæstelærere på vinterskolen medvirkede Egon Bodtker fra USA og Stefan Samsøe Petersen, København. Først på sommeren rejste Enok Mortensen tilbage til USA. Foruden lærer på højskolen var han også valgmenighedspræst i Askov.

Den 1. august fratrådte følgende lærere deres stillinger ved Askov Højskole: Finn og Jytte Brandt-Pedersen, Hans Ludwig Evermann, Jørgen Fastrup, Uffe Geertsen, Jørgen Knudsen, Astrid og Povl Schmidt.

Sognepræst Helge Skov, Skodborg, tiltrådte stillingen som forstander fra den 1. august. I stedet for de fratrådte har Helge Skov ansat følgende: Hanne Rydal Knudsen som lærer i litteratur, Povl Bendix Knudsen som lærer i samfundsfag, Mogens Melbye som lærer i musik og sang, Finn Slumstrup som lærer i udenrigspolitik, jazz og beatmusik, Finn Thrane som lærer i litteratur og filmkundskab, Karen Holst som lærer i kunsthistorie og Knud Moltke Sørensen som lærer i matematik.

Efterårsmødet fandt sted i dagene 1.—3. oktober med en meget stor tilslutning. Der var særdeles mange, som deltog alle dagene.

I løbet af sommeren begyndte vi at undersøge mulighederne for at få lavet sådanne forhold, at man kunne tilbyde forældre med børn at komme på højskole. Det lykkedes at få tilsagn om godkendelse af en legestue, og i løbet af oktober blev Blågårdsstuen med 3 tilstødende værelser indrettet hertil. Det har resulteret i, at vi i indværende vinter foruden eleverne også har 18 børn. Som leder af legestuen er ansat Kathrine Baunsgaard.

November 1970

- 7. Egon Bodtker: Kongresvalget i USA.
- 11. Jørgen Knudsen: Nynazismen.
- 14. Ilja Bergh: De historiske og psykologiske forudsætninger for musikken i dag.
Koncert: Ilja Bergh.
- 16. Kasper Neergaard: U-landspolitik.
- 18. Ivan Mark: Kønsnygdomsproblemet.
- 21. Peter Schøler: Narkoproblematikken.
- 25. Hans Henningsen: Danmark og fællesmarkedet.

December

- 2. Jørgen Fastrup: Cuba.
- 9. Jørgen Dragsdahl: De sorte panthere.
- 12. G. Thorlund Jepsen: Fællesmarkedet – økonomi eller politik
- 16. H. Engberg-Pedersen: Højskolen i nutidens samfund.
- 19. Søren Krarup: Romantisme og realisme.

Januar 1971

- 6. Inge Skov: Værdien af fængselsstraf.
- 7.–8. Emnedage om fællesmarkedet:
P. Nyboe Andersen: Danmark og fællesmarkedet.
- 13. Ejler Koch: Kan demokratiet overleve?
- 16. Niels Albertsen, Niels Arnfred og Erik Christensen:
Udbytter vi U-landene?
- 20. Magnus Johansson: Alternativ fagforeningsstrategi.
- 21. Fritz Wartenweiler: Demokratiet i Schweiz.
Chr. Braad Thomsen og Bjørn Nørgaard: »Kunstneren og
- 27.–30. Kunststuge:
Tyge Arnfred, Allan de Wall, Vagn Lundbye, Per Højholt,
Chr. Braad Thomsen og Bjørn Nørgaard: »Kunstneren og
hans publikum«.
Musik: Beatrice Berg og Den danske kvartet.
Billedkunst: Yan Kai Nielsen.

Februar

- 3. Walther Dallan: Højskolens situation.
- 10. Ejvind Larsen og K. E. Løgstrup: Protestens form.
- 12.–13. Emnedage om Vietnam.
- 17. Bent Schønfeldt: Sensi-træning.
- 26.–27. Emnedage om Latinamerika:
William Ulrichsen: De private investeringers rolle i Latinamerika.
Ellen Brun: Imperialismen.
Jørgen Rosenkjær: Latinamerikas fremtid.

Marts

3. J. Th. Arnfred: Den vesteuropæiske kultur.
6. Juul Andersen: Kulturrevolutionen i Kina.
9. Knud Jensen: Narkotikaproblemet.
10. Ole Reimer: Nærdemokrati.
17. Elever fra den rejsende højskole om deres rejser.
24. Per Nørrung: Familiens udvikling.
31. Gert Petersen og Erik Sigsgaard: Splittelsen på venstrefløjen.

Sommeren 1971

- 24.4.—25.4. Danmarks internationale Studenterkomité.
- 17.5.—19.4. Direktoratet for folkeskolen og seminarierne.
 - 3.7.—17.7. Dansk Flygtningehjælp.
- 24.7.—31.7. Dansk Amatør-Symfoniorkestres Samvirke.
 - 2.8.— 5.8. Kristelig Lærerforening.
- 22.8.—29.8. Dansk Røde Kors.
 - 3.9.— 5.9. Skole og Samfund.
 - 6.9.—11.9. Det danske Selskab.
 - 9.9.—12.9. Den danske Dyrlægeforening.
 - 17.9.—19.9. Den danske Landinspektørforening.
 - 13.9.—24.9. Ribe amts plejehjemsledere.
 - 24.9.—25.9. Skole og Samfund.
 - 27.9.—30.9. Direktoratet for gymnasieskolerne og højere forberedelseksamen.

1.10.— 3.10. Efterårsmøde:

- Povl Bendix Knudsen: Højskole og politik.
- Jørgen Schleimann: Ungdomsprøret.
- Hans Henningsen: To slags frihed.
- Finn Slumstrup: Lev ydmygt! Yusel Lateef og hans musik.
- Ole Espersen og Arne Christiansen: Fællesmarkedet.
- Fælleslæsning: Romulus den Store.
- Gudstjeneste ved Knud Hansen.
- Palle Lauring: Danmark og Europa.
- Helge Skov: Sekulariseringen og vore traditioner.
- Koncert v/ Mogens Melbye m. fl.
- 9.10.—10.10. Sydjyske købmandsforeninger.
- 16.10.—19.10. Ungdomsskolen i Århus.
- 29.10.—31.10. Svendborg Statsgymnasium.

»Askov Lærlinge«

Askov Højskoles elevforening, »Askov Lærlinge«, holdt generalforsamling lørdag den 2. oktober 1971 under overværelse af et næsten rekordagtigt fremmøde.

Med advokat H. Høgsbro Holm som dirigent afvikledes generalforsamlingen, hvor formanden, Kr. Ebbensgaard, gav en orientering om det almindelige elevforeningsarbejde med repræsentation ved Dansk Ungdoms Fællesråds konference i København 7.—8. november 1970 og rådsmøde i Silkeborg 14.—15. maj 1971 samt Landselevforeningens rådsmøde samme sted den 14. maj 1971.

Desuden redegjorde Ebbensgaard for Asbjørn Bjerres nedlæggelse af sit mandat som elevforeningens repræsentant i Askov Højskoles styrelse, og endelig sagde han til slut tak til Knud Hansen for dennes arbejde som konstitueret forstander i 1970—71, idet Ebbensgaard ret udførligt omtalte de mange ekstraordinære møder, der havde været holdt som følge af forstanderskiftet m. v.

På generalforsamlingen kritiserede Niels Refslund Poulsen arbejdet i elevforeningen, idet han stillede sit mandat i elevforeningens bestyrelse til rådighed, såfremt der ikke skete en række nærmere omtalte ændringer. Asbjørn Bjerre gav en omfattende redegørelse for sin udtræden af Askov Højskoles styrelse, ligesom han fremsatte en række betragtninger over forholdene på skolen i tiden omkring forstanderskiftet. En fremstilling, Knud Hansen senere betegnede som stærkt subjektiv.

Fru Ryberg, der har ført regnskabet, forelagde dette, og endelig gav Helge Skov en orientering om arbejdet på skolen, som han opfordrede til samling om, idet han bl. a. nævnte elevtallet samt de nye læreransættelser i forbindelse med vinterskolen.

På valg til elevforeningens bestyrelse var Ursula Dengsø Rasmussen, Holger Petersen og Ester Villadsen. Desuden skulle der vælges to nye bestyrelsesmedlemmer i stedet for Flemming Hansen og Bent D. Sørensens, der begge havde nedlagt deres mandater. Endelig klargjorde N. Refslund Poulsen under generalforsamlingen, at heller ikke han under elevforeningens nuværende arbejdsform ønskede at fortsætte i bestyrelsen, hvorfor også hans mandat skulle nybesættes.

Valgene gav følgende resultat:

Ester Villadsen 240 st., Arne G. Larsen 220 st., Jan Glenstrup 188 st., Sofie Petersen 156 st., Børge Nygaard 145 st. og Hanne Lise Holm-

berg 84 st. Disse seks var dermed valgte. Desuden opnåede Mogens Beck 83, Vagn Bjerre Christensen 71 og Jørgen Olsen 49 st.

Frode Hasseriis genvalgtes som revisor.

På et efterfølgende bestyrelsesmøde nægtede Kr. Ebbensgaard trods enstemmige og kraftige opfordringer at fortsætte som formand under henvisning til manglende tid og de geografiske afstande (han bor i Køge). Jan Glenstrup og Arne G. Larsen blev herefter foreslået, og sidstnævnte valgtes med 5 ud af 9 st. Som næstformand valgtes Kr. Ebbensgaard. Højskolelærer Tormod Christensen indvilgede som Askov Højskoles forretningsfører i at overtage kassererposten, og Bjarne Kock genvalgtes som sekretær.

På et bestyrelsesmøde den 4. december valgtes Peder Hvelplund som elevforeningens repræsentant i Landsforeningen af Højskoleelevers Kontaktudvalg, og et udvalg nedsattes i forbindelse med forslag om revision af elevforeningens vedtægter.

Endelig var man enige om, at elevforeningens bestyrelse atter burde repræsenteres i Askov Højskoles styrelse, og hertil foresloges Kr. Ebbensgaard og Arne G. Larsen, der fik henholdsvis 7 og 2 st., hvorefter Ebbensgaard er indtrådt i højskolens styrelse.

Ønsket om atter at lade sig repræsentere i højskolens styrelse må ses som udtryk for, at den samlede elevforeningsbestyrelse nærer et stærkt ønske om at være med i et aktivt arbejde for styrkelse af Askov Højskole, ligesom alle er enige om, at der på næste generalforsamling bør afsættes rigelig tid til en drøftelse af de naturlige arbejdsområder for elevforeningen.

Arne G. Larsen.

Bestyrelsens sammensætning efter generalforsamlingen 2.10.1971.:

	Valgt	På valg	Valgt 1. gang
Arne G. Larsen	1971	1974	1971
Kr. Ebbensgaard	1969	1972	1967
Ester Villadsen	1971	1974	1964
Suzanne Pelch	1970	1973	1970
Peder Hvelplund	elevvalgt	1970—72	
Jan Glenstrup	1971	1974	1971
Sofie Petersen	1971	1973	1971
Hanne-Lise Holmberg	1971	1972	1971
Børge Nygaard	1971	1972	1971
Bjarne Kock	1970	1973	1968

Til elevforeningerne

Landsforeningen af Højskoleelever fejrede i stilhed sin 21 års fødselsdag. Landselevforeningen har opnået den alder, hvor den kunne gøre »sin stemme« gældende, hvis den havde kunnet stemme ved sidste folketingsvalg. Men det kunne den af gode grunde ikke. Til gengæld er der andre områder, hvor den har gjort og stadig gør sig gældende.

Hver højskole har sin elevforening, og det må da være nok, vil mange sige. En skoles elevforening er rammen om den støttekreds af tidligere elever, der slutter op om skolen. Det var de samme tanker, der lå bag oprettelsen af Landselevforeningen for 21 år siden. Formålet er her at støtte højskoleideen og gennem aktiviteter gøre andre mennesker opmærksomme på højskolen og være med til at sende nye elever til højskolerne.

De enkelte højskolars elevforening er tilsluttet Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF) gennem medlemskab af Landselevforeningen. Det er af betydning, at også de ikke-politiske foreninger er repræsenteret i DUF og derigennem kan fremføre synspunkter og gøre sig gældende i et bredt forum af ungdomsorganisationer.

For at forbedre kommunikationen er der oprettet et kontaktudvalg, som er bindeled mellem Landselevforeningen og DUF. Dette organ arbejder aktivt på at skaffe kontakter og forbindelser til andre ungdomsorganisationer og repræsentere Landselevforeningen, hvor det kan.

I november måned i år afholdt DUF en konference i Århus om emnet: »Miljø og trivsel i det effektive samfund«. Det var med glæde, vi konstaterede, at Landsforeningen af Højskoleelever var den forening, der var bedst repræsenteret ved mødet.

Landselevforeningen er ligeledes repræsenteret i foreningen Norden's ungdomsrepræsentantskab ved Chresten Frederiksen, Danebod højskole.

Et synligt resultat af tidligere højskoleelevers aktiviteter er bladet »Højskoledebat«, der udgives af Landselevforeningen to gange om året. Har du lyst til at skrive og give udtryk for dine tanker til et bredere publikum, er du velkommen til at være med til at sætte dit præg på bladet.

Jo, Landsforeningen af Højskoleelever lader »sin stemme« komme frem – og *den* gør sig gældende.

Vartov, den 30. november 1971.

Arne Andresén.

Askov Højskoles resultatopgørelse

Balance pr. 31. marts 1971

RESULTATOPGØRELSE

FOR TIDEN 1. APRIL 1970 TIL 31. MARTS 1971

Statstilskud		2.388.208	
Skolepenge — godkendte kurser		1.164.069	
Indtægter — ikke godkendte kurser.....		314.903	
Huslejer m. m.		95.417	
Kostindtægter fra lærere, personale, gæster		91.914	
		<u>4.054.511</u>	
Lærerlønninger		1.255.455	
Vedligeholdelse af bygninger, lokaler, arealer m. v.		651.930	
Opvarmning, belysning, kraft og varme samt vand	222.270		
Rengøring	201.177		
	<u>423.447</u>	423.447	
Skatter, afgifter, forsikringer vedr. bygninger....			110.383
Renter af lån:			
Kreditforeningslån	72.593		
Banklån	7.972		
Statslån	168.277		
Kommunale lån	2.051		
Andre lån	1.333		
	<u>252.226</u>	252.226	
Diverse tilskudsberettigede udgifter		426.294	
Revisionshonorar		11.000	
Pedellønninger m. v.		94.769	
Sekretærlønninger m. v.		81.331	
Diverse udgifter vedrørende kostafdeling.....		801.712	
		÷	54.036
Indvundne renter af likvide midler.....	17.626		
Afgivne renter	1.299		
	<u>16.327</u>		
Advance ved salg af automobil.....	2.000		
Modtaget pengegave	1.000		
Legattilskud fra Jens Østergaards og hustrus legat	80		
Modtaget godtgørelse for dyrtidsregulering af løn i henhold til lov	9.521		
Reservefondsandel i forbindelse med indfrielse af prioritetsgæld	145		
	<u>29.073</u>	29.073	
		÷	24.963
Afskrivninger		83.970	
REGNSKABSMÆSSIGT UNDERSKUD		<u>108.933</u>	

Balance pr. 31. marts 1971

Aktiver:

Omsætningsaktiver:

Kassebeholdning		4.022	
Postgiroindestående		5.288	
Andelsbanken:			
Konto nr. 9018-8	284.391		
Konto nr. 25204-9	33		
Konto nr. 25205-2	4.539		
		<u>288.963</u>	288.963

Statstilskud tilgode efter tidligere lovgivning for
perioden 1. april til 31. juli 1969 — »indefrys-
ningsbeløbet»

204.581

Statstilskud tilgode efter gældende lovgivning..

275.444

480.025

480.025

Statslån tilgodehavende		25.000	
Tilgodehavende skolepenge		83.934	
Forudbetalte lønninger		82.216	
Tilgodehavende huslejer		13.252	
Diverse debitorer		16.997	

Omsætningsaktiver i alt

999.697

Anlægsaktiver:

Skolens ejendomme incl. faste anlæg.....		12.445.400	
Inventar i forbindelse med undervisning...		105.597	
Undervisningsmateriel		107.526	
Inventar i forbindelse med kostafdeling.....		187.578	
Automobil		8.352	
Aktiver tilhørende legater og fonds.....		78.000	

Anlægsaktiver i alt

12.932.453

Aktiver i alt

13.932.150

Ovenstående regnskabsmæssige underskud over-
føres til kapitalkonto

108.933

*Passiver:***GÆLD***Kortfristet gæld:*

Forudbetalte skolepenge:

Sommerkursus 1971	3.800	
Nordisk Lærerkursus 1971	300	
Vinterkursus 1971-72	500	4.600
Statstilskud for finansåret 1971-72		176.422
Mellemregning Dansk Udsyn		26.060
Skyldige lønninger		45.332
Indeholdt A-skat		100.727
Skyldige pensioner		600
Forudindbetalte huslejer		5.574
ATP og sygedagpengefond		4.372
Ferie- og søgnehellighedsgodtgørelse		19.771
Gavefond		746
Skyldige legatilsvar		48
Skyldige omkostninger afsat pr. 31. marts 1971		120.357

Kortfristet gæld i alt

504.609

Langfristet gæld:

Vejen kommune kloakgæld:			
Matr. nr. 2e m. fl. skolen	12.355	
Matr. nr. 4bø »Spindegaarden«	279	
Vejen kommune — vejgæld:			
Matr. nr. 2e m. fl. skolen	2.968	
		<u>15.602</u>	15.602
(Gælden er utinglyst)			
Prioritetsgæld:			
Statslån	4.569.200	
Jydsk Grundejer-Kreditforening	1.428.020	
Andelsbanken	95.000	
		<u>6.092.220</u>	6.092.220
(Til sikkerhed for lån i Andelsbanken er indlagt for kr. 110.000 ejerpantebreve med pant i matr. nr. 4bø, Askov by »Spindegaarden«).			
Tilsvaret til »Aktiver tilhørende legater og fonds«		78.000
	Langfristet gæld i alt		<u>6.185.822</u>
	<i>Gæld i alt</i>		<u>6.690.431</u>
EGENKAPITAL			
Kapitalkonto		7.241.719
	Passiver i alt		<u>13.932.150</u>

Foranstående årsregnskab har vi revideret og fundet i overensstemmelse med højskolens bogholderi og regnskabsmateriale.

Kolding, den 1. september 1971.

Revisionsfirmaet E. Frandsen.

Erik Meng,
statsautoriseret revisor.

Askov Lærlinges regnskab 1970-71

Indtægt:

Kassebeholdning fra f. å.		5.731,03
1302 medlemmer betalt kontingent	13.167,67	
1160 abonnenter på Dansk Udsyn	2.320,00	15.487,67
Løssalg		10,00
Renter		426,36
		<u>21.655,06</u>

Udgift:

Kontorhold, porto, fragt	1.141,85	
Kassererhonorar	400,00	
Rejsegodtgørelser	2.821,80	
Elevstipendier	1.500,00	
Kontingent til Landselevforeningen	2.396,00	
Tryksager	222,53	
Årsskriftet	5.175,00	
Askovgården	2.000,00	
Bestyrelsesmøde 9. oktober 1970 i Fredericia..	139,05	15.796,23
Kassebeholdning den 7. september 1971:		
Giro	574,91	
Bank	5.283,92	5.858,83
		<u>21.655,06</u>

Jubilæumsfonden:

Beholdning fra f. å.		6.625,25
Renter pr. 10. november 1970	237,81	
Renter pr. 10. maj 1971	255,65	
Renter pr. 25. juni 1971	57,96	551,42
		<u>7.176,67</u>

Beholdningen overdraget til Askov Højskole
den 26. juni 1971 til indkøb af filmsapparat.

Askov, den 7. september 1971.

Gudrun Ryberg.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet i overensstemmelse
med bilagene.

Kassebeholdningen udgør:

Giro	574,91
Bank	5.283,92
	<u>Ialt 5.858,83</u>

Jubilæumsfonden: 7.176,67 kr. er overgået til Askov Højskole.

Askov, den 9. september 1971.

Frode Hasseriis,
revisor.

E. Grue-Sørensen,
revisor.

Elevliste

Elevliste – vinteren 1971/72

- Abrahamsen, Ilona, Riddergade 152, 7000 Fredericia
Andersen, Boye Pihl, Bygaden 82, 5952 Tullebølle
Andersen, Karen Marie, Centralsygehuset, 7500 Holstebro
Andersen, Stig Førde, Skolevej 6, 4230 Skelskør
Askjær, Birthe, Haverup, 4180 Sorø
Andersen, Martin, Kaj Munksvej 53, 8260 Viby
Ballard, David John, 3, Zetland Ave, Gillingham, Kent, England
Bason, Roger Peters Garth, R. R. 1, South Salem, N. Y. 10590,
USA
Benedsgaard, Kirsten, Ø. Vemb
Bentsen, Ellen-Marie, Martin Jensensvej 6, Kildebrønne,
2670 Greve Strand
Blomhøj, Jens, Vinkelvej 5, 4270 Høng
Brandt, Peter, Vestergade 3^a, 1456 København K
Brems, Ole, Volderslev, 4100 Ringsted
Bundgaard, Anne Birgitte, V. Strandallé 78, 8240 Risskov
Bøgh, Erik, Vestergade 14, 9510 Arden
Boulton, Kim, c/o E. Højbye, 5620 Glamsbjerg
Christensen, Jan Hallager, Fredensgårdsvej 38, 8270 Højbjerg
Christiansen, Arne, G. Hansensvej 51, 8200 Århus N
Christiansen, Jørn Ankjær, Vinkelvej 1, 8410 Rønne
Clausen, Tommy, Rosenvågen 4, 30030 Trönninge, Sverige
Clemmensen, Henning, Tvedgade 17, 6760 Ribe
Cook, Marie, 1918 Tadcaster Road, Maryland 21228, Baltimore,
USA
Danielsen, Mette Kristine, 9683 Aggersund
Dahl, Margrethe Skriver, Ll. Aistrup, 9240 Nibe
Debell, Karen Margrethe, Skolebakken 16, 9000 Ålborg
Diederichsen, Gunva J., Mygind, 8900 Randers
Dragsbæk, Anna Hansine, Østergade 22, 5610 Assens
Drejer, Ove Jeppesen, Thorum, 7870 Roslev
Duusgård, Erik Harpøth, M. Simonsensvej 9^a, 8200 Århus NV
Eriksen, Frank Godtfred, Lille Rådhusgade 43, 6400 Sønderborg
Fischer, Mogens, N. J. Poulsensvej 31, 6700 Esbjerg
Fischer, Mogens René, Birmavej 52, 2300 København
Fossum, Gro Christi, Skokovath 7893, Norge

Fredskilde, Kirsten, Egernvej 13, 6000 Kolding
Fromm, Leslie Grann, Perlegade 24, 6400 Sønderborg
Fatt, David, 1030 – C Galiton Ct –, Columbia, Ohio 43220
Gravesen, Bente, Storm 151, Wassenaar, Holland
Grindbird, Kazymiz, Blegdamsvej 74, vær. 406, 2100 Kbh. Ø
Hannemose, Birgitte, Rønneallé 5, 8600 Silkeborg
Hansen, Annie Arlette, Vinkelvej 34, 2800 Lyngby
Hansen, Birgit Juel, Frederikssundsvej 39, 2400 København NV
Hansen, Birte, Slagterivej 21b, 9300 Sæby
Hansen, Frede, Hollændervej 150, 5500 Middelfart
Hansen, Ib Walther Trolle, Bratenvej 36, 5700 Tåsinge
Hansen-Sværupgård, Birgit, »Sværupgård«, 5461 Korup
Hansen, Jens Michael L. Schou, Christinesminde, 5931 Lindelse
Hansen, Jørn Erik Mindegaard, Jersore, 5486 Grindløse
Harbo, Anita, J. Pedersensvej 11, 6700 Esbjerg
Hauberg, Annelise, Vanløse Allé 61 st. th., 2720 Vanløse
Hellestøj, Lars Chr., Ny Banegårdsgade 51, 8000 Århus C
Henriksen, Anna-Louise, Grünersvej 29, 2840 Holte
Henriksen, Jan Allan, Prisholmvej 20 st. th., 2500 Valby
Henriksen, Kirsten, Lidsø, 4970 Rødby
Henriksen, Kirsten Gregers, Helgolandsgade 162, 1604 Kbh. V
Hiebert, Cathrine, 40 Payson Road, Belmont, Mass. 02178, USA
Horst, Hans Gerhard, Hostrupskov, Vingelhøjvej, 6200 Åbenrå
Hougaard, Anne-Marie, Hyrdevej 6, 3060 Espergærde
Hunsballe, Marie, 4736 Karrebæksminde, Enø
Husager, Kirsten, Muldager 341, 2700 Brønshøj
Hylborg, Ole Baungaard, Solrødvej 20, 2700 Brønshøj
Høyer, Nils, Søbredden 31, 2820 Gentofte
Iversen, Hanne, Thrigesvej 6, 6100 Haderslev
Jensen, Grete, Frihedsallé 27, 6400 Sønderborg
Jensen, Jan Vangberg, Østermøllevej 16, 5600 Fåborg
Johnsen, Ann Mary, Munkegade 3, 6000 Kolding
Jacobsen, Anders, c/o Christensen, Søgade 261, 8600 Silkeborg
Jakobsen, Thorvald, Øster Allé 17, 9800 Hjørring
Jensen, Anne Elise, Langelandsvej 21, 6700 Esbjerg
Jensen, Bente Vagner, Dybdalsvej 12, 9000 Ålborg
Jensen, Carsten Ljungkvist, Belvederevej 18, 3000 Helsingør
Jensen, Claus, Bymosevej 8, Håstrup, 5600 Fåborg
Jensen, Elin, Fyrrevænet 2, 6690 Gørding
Jensen, Ole, Nymøllevej 2, 7863 Spøttrup
Jeppesen, Frederik, Sig, 6800 Varde
Juhl, Johs. N. M., Højgade 2, 6500 Vojens
Jørgensen, Jens Erik, Svestrup pr. Ølstykke 3650
Jørgensen, Marianne Dyhring, Stubberup, 4640 Fakse
Jensen, Bent, Fynsgade 69, 9700 Brønderslev

Jensen, Poul Damgård, Funder, 8600 Silkeborg
 Jensen, Tage, 6932 Troldhede
 Kleppan, Dagfinn, Inndalsvei 100, 5032 Minde, Norge
 Kofod-Jensen, Solveig, Acasie Allé 3, 5500 Middelfart
 Knudsen, Annette Ingemann, 8723 Løsning
 Klemann, Ida, Kildegården 12³, 8000 Århus C
 Kjeldgård, Carlo Brix, Maustrup, 9683 Aggersund
 Lambertsen, Kaja, Kronprinsensgade 52, 6700 Esbjerg
 Larsen, Frank Henning, Læssøegade 179, 5000 Odense
 Lassen, Maibritt, Nørholmvej 60, 7400 Herning
 Lauritzen, Berit, Frodesgade 37, Esbjerg
 Lindinger, Lars Linding, Vestervangen 36, 6700 Esbjerg
 Lunden, Søren, Stubdruppgård, 9700 Brønderslev
 Lyndrup, Jens, Sdr. Boulevard 66, 4930 Maribo
 Lyng, Hans Chr., Mathiassensvej B 533, 3911 Holstensborg
 Lyngsdal, Keld, Dalstien 11, 8200 Århus N
 Laursen, Edith Gurli, Kirkegade 57, 6840 Oksbøl
 Madsen, Anne G., Gyldenlakvej 31, 2300 København S
 Madsen, Lulu Bøgelund, Søndergade 56, 8620 Kjellerup
 Maigaard, Anne Aakjær, Odinsvej 15, 6100 Haderslev
 Martinussen, Annette, Maltbæk, 6650 Brørup
 Michaelsen, Birthe, Havrebakken 40, Grejs, 7100 Vejle
 Mikkelsen, Bente, Värmlandsgade 2³, 2300 København S
 Mortensen, Jytte, Skolegade 8, 6600 Vejen
 Mærsk, Merete, Skovmosevej 2, Gentofte
 Møller, Catherine, Dollerupparken 14, 6640 Lunderskov
 Milverts, Ole Johan, Strandvejen 96, 6733 Hjerting
 Mørch, Jytte, Pramstedvej 11, 6800 Varde
 Maarbjerger, Karen, Holbæk, 8950 Ørsted
 Marstrand, Gerda, Maltvej 14, Askov, 6600 Vejen
 Nawarecka, Bogumila Korsimera, Vølundsvej 2, 8230 Åbyhøj
 Nawarecka, Marek Leslaw, Vølundsvej 2, 8230 Åbyhøj
 Neugebauer, Nancy, Box 168 Redding Ridge, Conn., USA
 Neve, Milly, Frederiksberg Sparekasse, Gl. Kongevej 190,
 1850 København V
 Nielsen, Arne Bang, Skibet, 7100 Vejle
 Nielsen, Gunhild Nørgaard, Guldbergsgade 137, 8000 Århus
 Nielsen, Gunna, Casper Møllersvej 12¹, 8240 Risskov
 Nielsen, Hanna, Sønderhede, 7884 Fur
 Nielsen, Leif Burchardt, Casper Møllersvej 12¹, 8240 Risskov
 Nielsen, Marianne, Hovedgade, 6720 Nordby, Fanø
 Nielsen, Poul, Sportsvej 20, 6700 Esbjerg
 Nielsen, Anders Borggård, Margrethevej 32, 7700 Thisted
 Nielsen, Inger, Kirkevang, Stauning, 6900 Skjern
 Nielsen, Thor West, Ubberup Højskole, 4400 Kalundborg

Nikolaisen, Birthe, Byskov Allé 22, Lejl. 310, 4200 Slagelse
Nymann, Inger, Liselund, 4791 Borre, Møn
Nørlem, Astrid, Dalstrøget 177, 2860 Søborg
Ohlsen, Lisbeth Marie, Alnor, 6300 Gråsten
Olsen, Sigrid, Hannemansvænget 31, 2500 Valby
Olesen, Kirsten Pertori, Jyllandsgade 1, 7200 Grindsted
Petersen, Claus Andkjær, Skolevangsallé 32, 8240 Risskov
Petersen, Alex, Kastanievænget 20, 5500 Middelfart
Pedersen, Bente, Gefions Parkvej 72, 6700 Esbjerg
Pedersen, Lisbeth, Øverup, 4800 Nykøbing F.
Pedersen, Dorte Melby, Thorkildsgade 53, 5000 Odense
Pedersen, Jørgen, Selskogsvej 34, 3400 Hillerød
Pihl, Helge Johs., Askov Højskole, 6600 Vejen
Quistgaard, Iben, Frd. Nansens Pl. 2, 2100 København Ø
Rasmussen, Dagmar, Mejls, 6800 Varde
Rasmussen, Flemming Peter, Skodsborggade 13, 2200 Kbh. N
Rasmussen, Karen Mariann, Søndervang 5, 6840 Oksbøl
Rasmussen, Lone, Besser, 8791 Tranebjerg, Samsø
Rasmussen, Thora Hvidtfeldt, Kamstrupvej 40, 2610 Rødovre
Rendtslev, Merete, Borgmester J. Jensensvej 71, 8000 Århus C
Reverony, Casper, Estvad Allé 11, 2770 Tårnby, Kbhv.
Risager, Halvor, Skelgård, Uggerby, 9800 Hjørring
Rosenbeck, Anna, 9292 Blenstrup
Røhne, Karin, Per Morkvej 7, Rælingen, 2000 Lillestrøm, Norge
Røper, John, Skolekobbel 36, 6510 Gram
Salling, Birgit, Lærkestien 14, 9240 Nibe
Schifter, Christen, Schiftergården, 8970 Havndal
Schmidt, Carsten, Lergraven, 5467 Røjle
Schmidt, Hardy, Skovvejen 44 A, 8000 Århus C
Schøning, Elisabeth, Bjarne Aasgt. 5, Frederiksstad, Norge
Skovsted, Bjarne, Skalbjergrvej 6, 5000 Odense
Solvik, Elisabeth, 7800 Namsos, Norge
Stilling, Peter, Dronningborg, 8900 Randers
Svane, Birgitte Sparre, C. E. Christiansensvej 18, 4930 Maribo
Svendsen, Niels Anders Lund, Gedvedgård, 8751 Gedved
Sørensen, Erik Back, Krøjerup, 8900 Randers
Sørensen, Ingefred Beate T., Ordrupvej 102, 2920 Charlotten-
Sørensen, Irma, Skanderborgvej 237, 8260 Viby
lund
Sørensen, Kristian Skriver Bak, 9541 Suldrup
Sørensen, Lilli, Mågevej 14, 8700 Horsens
Sørensen, Margit Sundgård, P. Skramsgade 181, 6700 Esbjerg
Tesfanikael, Kidane, Banegårdsgade 9–11, 8000 Århus C
Thorup, Morten, Kvædevej 89, 2830 Virum
Thomsen, Rigmor, Dahl, Try, 9330 Dronninglund